

KAFKASYA

KÜLTÜREL DERGİ
3 AYDA BİR ÇIKAR

YIL : 11

SAYI : 43

OCAK — ŞUBAT — MART 1974

OKURLARIMIZA SUNDUĞUMUZ YAYINLAR

- 1 — Kafkas Hikâyeleri Antolojisi — Fiyatı 10 TL.
- 2 — Çerkesya'da Sosyal Yaşayış ve Adetler «Jabağı Baj» — Fiyatı 10 TL.
- 3 — Çerkes Düşünürü Kazanokue Jabağı «Şortan Askerbi» Fiyatı 7,5 TL.
- 4 — Abhaz Mitolojisi Anaçmı? Ömer Büyüka — Fiyatı 40 TL.
- 5 — Kafkasya Kültürel Dergi Cilt 5,6,7,8 (Her cildin fiyatı 40 TL.)

Bu kitapları P. K. : 549 ANKARA dan isteyebilirsiniz.

Kafkasya ile ilgili diğer yayınlar :

Elguca ile Mzaço «Aleksandre Kazbegi» — Fiyatı 12,5 TL.

Gürcüstan «Ahmet Özkan» — Fiyatı 20 TL. (Her ikisinin isteme adresi :

Ahmet Özkan, P. K : 199 Bursa.)

Bir Kahramanın Hayatı «H. Fazıl Dağıstanlı» — Fiyatı 15 TL.

Şera Noghumuka'nın ÇERKES TARİHİ — Fiyatı 15 TL. isteme ad :
Moda Cad. Haliset. Sok. No : 8 Kadıköy İST.

Sahip ve sorumlu yayın Müdürü
İZZET AYDEMİR

Yönetim Merkezi
P.K. 549 Ankara

Dizildiği ve Basıldığı yer
IDEAL Matbası

ABONE TARİFESİ

Yıllık Abonesi : 20 TL.
Yabancı Memleketler : 70 TL.

İLAN TARİFESİ :

Dergimizde yayınlanacak ilânların
Tam sayfası 1000, Yarım sayfası
500 TL dir.

Gönderilen yazılar ve resimler
basılsın veya basılmınsın iade
olunmaz.

Yayın Komitesi gönderilen yazı-
larda gerekli düzeltmeleri yapma-
ya yetkilidir.

Dergide basılan tercüme yazılardan
doğacak her türlü sorumluluk
çevirene aittir.

Dergide yayınlanan yazılar kaynak
gösterilmek şartıyla başka
yerde yayınlanabilir.

Basıldığı Tarih : Nisan 1974

İÇİNDEKİLER

Kafkas Devletlerinin Dağımsızlığı Kar-
şısında Dost Milletlerin Tutumu
AYDEMİR İ.

ADIĞE Halkı ve Sorunları
KAFKASYA

Kuzey Kafkasya Özgürlüğünün Yıldö-
nümü Dolayısıyla
Dr. GÜSAR V.

XEKUZH ve Geri Dönüş
Dr. GÜSAR V.

Türkiye Çerkesleri
AYDEMİR İ.

Eski Mısır'da Özel Adlar
Dr. FÇİHALUK M. A.

Okuyucu Mektuplarına Cevaplar

AKTÜALİTE

KAFKAS DEVLETLERİNİN BAĞIMSIZLIĞI KARŞISINDA DOST MİLLETLERİN TUTUMU

I. AYDEMİR

Çerkeslerin yakın tarihine bir göz atılacak olursa bu soylu ve kahraman ulusun uluslar tarihinde eşine çok az rastlanan bir özgürlük ve bağımsızlık savaşı vermiş olduğu gerçeği açıkça görülür. Yüzyıllar boyu sayı ve silâh üstünlüğüne sahip çeşitli ulusların modern askerî güçleri karşısında mücadelelerini sürdürmüş ve her şeye rağmen bu güne kadar ayakta durmayı başarabilmiştir. Fakat ne yazık ki bu gün 15-20 milyonluk bir sayıya ve dünya ulusları arasında özgür ve bağımsız bir mevkiye sahip olması gerekirken ana vatanı Kuzey Kafkasya'da ki bir iki milyonluk sayının dışında milyonun üstünde ki bir toplulukta muhaceretle ve çeşitli uluslar arasında millî benliğini yitirir bir durumda bulunmaktadır. Memleketleri Kuzey Kafkasya'nın stratejik durumu, büyük devletlerin tarih boyunca göz diktikleri çok zengin topraklara sahip olmaları, daimi bir mücadele ortamında bulunmaları nedeniyle örgütlenip kuvvetli bir devlet haline gelememeleri ve bunlara ilâveten dost bildikleri bazı devletlerin samimiyetten uzak çıkarıcı bir politika izlemeleri sonucu Çerkesler bugün dünya ulusları arasında ki yerlerini alamamışlardır.

Zaman zaman Rus, İngiliz, Fransız, Alman, Osmanlı devletlerinin nüfuz alanı haline gelen Kuzey Kafkasya son olarak İngiliz, Fransız ve Osmanlıların çarlık Rusyasıyla giriştikleri Kırım Savaşı sonunda en büyük darbeyi yemiştir. Bu savaşta Ruslara karşı üç devletin yanında yer alan Çerkesler bütün savaş boyunca müttefiklerine yardım etmiş, çok büyük miktardaki Rus ordularının Kuzey Kafkasya cephesinde tutulmasını sağlayarak Kırım savaşının müttefikler lehine sonuçlanmasına sebep olmuşlardır. 1856 yılında Kırım Savaşı sonunda Paris barış anlaşmasında ise Çerkesler müttefiklere yardım etmelerinin mükafatını Çarlık Rusyasıyla yapılan ağır ve kanlı bir savaş sonunda vatanlarından kovulmak suretiyle görmüşlerdir. Paris kongresinde Çerkeslerin bağımsız ve özgür bir millet haline gelmesi ve geleceklerinin garanti altına

alınması mümkünken bugün dahi nedeni tam olarak açıklığa kavuşmayan bir tutumla Çerkeslere yardımcı olunmak istenilmemiştir.

Paris kongresinde Osmanlıların Çerkeslere karşı takındıkları olumsuz tutum İngiliz diplomatları tarafından sert bir şekilde eleştirilmiş ve İngiliz baş delegesi Osmanlıların bu tutumu karşısında «Ben bir Türkten ziyade Türk olamam» diyerek durumun vehametini açıkça belirtmiştir.

Yıl 1917, Çarlık Rusyasında Bolşevik ihtilâli patlak vermiş imparatorluk yıkılmaya başlamıştır. Fırsattan yararlanmak isteyen dört Kafkas ulusu Kuzey Kafkasya, Gürcüstan, Ermenistan ve Azerbeycan aralarında birleşerek bir Kafkas Konfederasyonu kurmak istemişler, fakat İngiliz, Rus, Alman ve Osmanlı hükümetlerinin çeşitli anlaşmaları sonucu bunu başaramadılar. Sonuç olarak 11 Mayıs 1918 de Kuzey Kafkasya (Çerkesler), daha sonrada diğer Kafkas Milletleri bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir. Özellikle Kuzey Kafkasyanın bağımsızlığı dünya ve Türk basınında olumlu yönde bir yankı yarattı. Asırlar boyu özgürlük ve bağımsızlığı için savaşan bu millet nihayet isteğine kavuşmuştu. Yeni kurulan Kuzey Kafkasya hükümetinin yöneticileri kardeş ve dost Türkiye'ye heyetler gönderiyor, bu heyetler o zamanki İstanbul ve yeni kurulmakta olan Ankara hükümeti tarafından içtenlik ve saygıyla karşılanarak kendilerine her türlü yardımın yapılacağı sözü veriliyordu. Bununla ilgili olarak aralarında Çerkes asıllı Subay ve askerlerin bulunduğu bir Türk birliği Çerkeslere yardım amacıyla Kuzey Kafkasya'ya gönderilmişti. Bu komutanlar arasında Albay Süleyman İzzet Tsey, İsmail Berkuk, Yüzbaşı Kâzım gibi genç Çerkes subayları da bulunuyordu. Diğer taraftan Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığı olayı Türk basının da büyük bir ilgi ve sevinçle karşılanmıştı.

«Berveciati münderic nota, Şimalî Kafkasya Ahali'sinin ilân-ı istiklâl ederek bilcümle devletlere ve bu meydana Hükümet-i Osmaniye'ye tebliğ-i keyfiyet ettiğini ve bu yeni devletin hudutlarını bildirmektedir.....» (Tasvir-i Efkâr gazetesi. 14.Mayıs.1918 Şimalî Kafkasya İlân-ı İstiklâl etti, başlığıyla).

TANİN gazetesi (15.Mayıs.1918).

...Şimalî KAFKAS hükümetinin şehrimizde bulunan iki uzvu ve murahhası tarafından Hükümet-i Osmaniye'ye tevdi edilmiş olan bir notayı neşr ediyorlardı. Notada, Rus ihtilâlinin tevlid eylediği netayice ve bizzat bugün Rus hükümeti namını taşıyan Büyük Rusya Cumhuriyetinin kabul ettiği esasata istinaden Şimalî Kafkasya'nın müstakil bir

hükümet olarak teşekkül ve teessüs ettiği Bab-ı Ali'ye tebliğ edilmiş bulunuyor. Bab-ı Ali'nin bu ilanı derhal kabul ve tasdik etmesi bittabii hayret telâkki etmiyecektir...

.... Şimdi bu ağır ve müşkül, fakat zahmeti derecesinde şerefli vâzifede bize dost muaveneti uzatmakla mükellef olan kardeş hükümetin ırkdaşlarımızdan ve ekseriyetle Müslüman diğer kavimlerden mürekkep olması ayrıca mucib-i memnuniyettir...»

Yukarda örneklerini verdiğimiz yazılara daha başkalarını eklemek mümkündür. Görülüyorki yeni kurulan Çerkes hükümeti yetkilileri ilk anda dost ve kardeş Türk milletinden yardım ummuş, bu amaçla da Türkiye'ye elçilik heyetleri göndermişlerdir.

Aslında Türk milletinin Çerkesler hakkındaki samimi düşünceleriydi bunlar. Yeni kurulan Kafkas devletleri Türkiye'nin dostluk elini uzatmasını bekleyerek ondan yardım umarken politik çevreler yeni kurulan Kafkas devletleri aleyhinde çeşitli gizli çalışmalar sürdürüyorlardı.

Bu arada bir Türk heyeti Moskova'ya gönderilmiş Rusya'da bolşevik ihtilâlini gerçekleştirmiş olan hükümetle Kafkas cumhuriyetlerinin aleyhine gizlice anlaşmada bulunmuştur. Bu anlaşmaya göre Türkiye Kafkasya'daki kuvvetlerini çekerek Kafkasya'yı tamamen Rusya ya terk ediyordu. Bu arada K. Kafkasya'da bulunan Türk birliğine oradaki Çerkeslere en yararlı bir durumda bulunacakları bir sırada geri dönmeleri emri veriliyor ve bu birlik istemedikleri halde Türkiye'ye geri dönüyordu. O zaman gerek Türk milletinin gerekse Kafkas milletlerinin bir türlü anlayamadıkları gerçekler şunlardı:

Avrupa devletleri Çarlık Rusya'sının yıkılmasıyla yeni kurulan bolşevik'lere karşı Kafkas cumhuriyetlerini desteklemek, onları kuvvetlendirmek istiyorlardı. Bunu Türkiye aleyhinde gören Ankara hükümeti aşağıda ki tebdirlerin alınmasını kararlaştırmıştı.

1) — Doğu (Kafkas) cephesinde resmî ve gayri resmî seferberlik yaparak Kafkas seddini yıkacak tahşidata hemen başlamak.

2 — Yeni Kafkas hükümetleriyle bilhassa Dağıstan ve Azerbeycan ile hemen temasa geçerek, itilâf devletlerinin plânını onlara anlatmak ve bu plâna karşı tutumlarını öğrenmek.

3 — Kafkas hükümetleri bizim bolşeviklerle temasımıza engel olurlarsa harekâtı taarruziyemizi birleştirmek için bolşeviklerle anlaşmak.

4 — Teşkilât-ı Milliyemizi son derece tevsik ve takviye etmek, si-

lâh, cephane ve malzemeyi düşmana teslim etmemek ve icap ederse bu hususun temini için silâh istimal etmek.

5 — İtilâf devletlerinin zaman kazanmasına fırsat vermemek, onları bir an önce maskesini atmağa mecbur etmek ve memleketin bütün mukavemet unsurlarını birleştirecek; vesileler bulmak.

6 — Bunu ancak kuvvetli bir hükümet icra eder. Kuvvetli bir hükümet doğuda bir tahşidata başlar. Sulh şeraitinin tehirine artık tahammülümüzün kalmadığını ilân eder. Memleket kurtuluşu için, icap ederse, memleketin Anadolu'dan idare edilebileceğini ilân eder.

7 — Hükümet böyle davranınca; düşmanda fikri katisini açıklamak mecburiyetinde kalır.

8 — Düşünmeli ve hemen kati kararımızı vermeliyiz. Eğer yukarıda dercedilen tedabibe tevessül edecek kuvvetli bir hükümet hidasına imkân yoksa,

a) Heyeti temsiliye arkadaşlarımızı derhal İstanbul'dan Anadolu'ya çekmeli ve kuvvetli bir hükümet kurmalıyız.

b) Bundan sonra, Kafkas hükümetlerine müracaat ederek yukarıda yazılan tedabire resmen ve fiilen teşebbüs etmeliyiz.» (X)

Yukarıda da görüldüğü gibi çeşitli politik nedenlerle yeni kurulan Kafkas devletinin bağımsızlıkları Türkiye tarafından engellenmiş ve Kafkasya Ruslara terk edilmiş oluyordu.

O gün için, bağımsızlığını kazanan Kafkas uluslarına batılı devletlerce yapılmak istenen yardımların kurtuluş savaşına girişmiş bulunan yeni Türkiye'nin mücadele gücünü azaltacağı ve Kafkas devletlerinin ilgili kaynaklardan yardım alması olanağının ortadan kalkmasıyla bu yardımların Türkiye'ye yapılacağı düşüncesinin kuvvet kazanması nedeniyle Kafkas devletleri aleyhine bir politika izlenmesini oluşturmuştur.

Kafkas milletlerinin dolayısıyla Çerkeslerin bağımsızlığı davasına yardım etme yolunu seçerek batılı devletlerle birlikte daha etkili bir politika izlemek, gelecek için daha uygun olamaz mıydı? Bugün bağımsızlıklarını kazanmış bir Kafkas Devletleri Konfederasyonu mu yoksa Sovyetler Birliğine tabi her türlü hareket özgürlüğünden yoksun bölünmüş bir Kafkas Devletçikleri formülümü Türkiye için daha yararlı olmuştur?

Bu konu zaman zaman tartışma konusu yapılmış, bundan sonrada yapılacağı bir gerçektir.

(X) Bu hususta Başvekalet Arşivi, 6 Şubat 1920 tarihli vesikalara bakınız.

ADIĞE HALKI VE SORUNLARI

KAFKASYA

Adıge halkı 50 yılı aşkın süreden beri Sovyet eğemenliği altındadır.

Bu kısa yazı eldeki verilere göre, kendi amacı doğrultusunda, SSCB'nin iç ve dış sorunlarına yakınlaşarak, çağın bilimsel anlayışı çerçevesinde, Adıge halkının gerçek durumunu saptamaya çalışacaktır.

SSCB'NİN FEDERATİF YAPISI

SSCB'nde 1918 Anayasası Proleterya diktatörlüğüünün doğuşunu, 1924 Anayasası çok uluslu tek sosyalist devletin varlığını ve 1936 Anayasası da «sömürücü sınıfların» yok edilmesi amaçlarını simgelenmektedir.

1936 Anayasası devlete günümüzdeki ana şeklini vermiştir. O zamandan bu yana üç Baltık devleti (Estonya, Letonya, Litvanya) ile bazı topraklar birliğe eklenmiş, ayrıca bu üçünden başka Moldavya ve Fin - Karelya SSC'leri kurulmuş, ardından da Fin - Karelya, Özerk Cumhuriyet derecesine indirilerek Rusya FSSC'ne eklenmiştir. Bunlardan başka Kırım Tatarları ile Volga Almanları, Kuzey Kafkasya'dan da Çeçen - İnguş, Kalmık, Karaçay ve Balkarlar özerk yönetimleri kaldırılarak 1943 - 1944 yıllarında sürsüne gönderilmişlerdir. Kırım Tatarları ile Volga Almanları dışında kalanların sürgün cezaları kaldırılarak özerk yönetimleri yeniden kurulmuştur (1957).

Bu durumda SSCB., anayasasına göre, eşit haklı 15 SSC'nden kuruludur. Birlik cumhuriyeti haline gelemiyen küçük ulusal birimler biçiminde eşit haklı olmayan (yani SSCB'nin yönetimine ikinci dereceden katılan, fakat bağımsızlık hakkı bulunmayan) 19 özerk cumhuriyet (avtonomnaya respublika), 10 özerk bölge (avtonomnaya oblast) ve yine 10 ulusal çevre (natsiyonalni okrug) daha bulunmaktadır. Tüm bu birlik ve özerk cumhuriyetlerle, özerk bölge ve ulusal çevreler tek bir devletin ayrı ayrı haklı ulusal parçalarıdır. Yani SSCB'nde teori ve pratik yönünden de ulusların eşitliği ilkesi yoktur.

Bu parçalardan (54 ulusal parça) pratik geçerliği olmamakla beraber ayrılıp bağımsız devlet kurma hakkı sadece 15 birlik cumhuriyetine tanınmıştır. Bir Özerk Cumhuriyet nüfusu çoğu yerli olmak üzere 1 milyonu bulduğunda ve başka bir devletle sınırdaş olduğunda birlik cumhuriyeti yapılmaktadır.

(Hali hazırda bu şartlara tam uyan bölge olarak Kuzey Kafkasya ve onun içinde de özerk cumhuriyet olarak Dađistan (Dađistan Cumhuriyeti 50 bin km. kare, 1.400.000 bin nüfus, hakkının dörtte üçü yerli Dağistanlı) bulunmaktadır.

Dađistan Özerk SS. Cumhuriyeti Denizden İran'a komşudur. Aynı şekilde Letonya ve Estonya SSC.leride denizden başka devletlere komşu bulunmaktadır.

1936 Anayasası hazırlanırken dil ve etnik menşe dışında ortaklaşa özellikler taşıyan Kuzey Kafkasya halkları tek bir birlik cumhuriyeti oluşturmak istemişlerdi. Dağistanlı önder Celâl Korkmazov Kuzey Kafkasya'nın Dađistan, Çeçen - İnguş, Kuzey Osetya, Kabarday - Balkar, Karaçay - Çerkes ve Adıge gibi parçalara bölünmesine karşı çıkmış ve diğer Kuzey Kafkasyalı önderler de bu öneriye katılmışlardı. Celâl Korkmazov «Hazar Denizinden Karadenize kadar tek bir Kuzey Kafkasya vatanı ve tek bir Çerkes milleti» diye diretmişti. Ama bu istek Stalin yönetimince «burjuva - milliyetçi» bir istek olmakla suçlanarak başta Celâl Korkmazov ve Betal Kalmık olmak üzere Kuzey Kafkasyalı önderler idam edilmişlerdi.

Dađistan Özerk Cumhuriyeti Kafkas ve Kıpçak etnik kökenli bir yerli halka sahiptir. Ama dil faktörü sayılmadığında Dağistanlılar arasında farklılık bulunmamaktadır. Genişletilmiş olarak bu özellik tüm Kuzey Kafkasya halkları (yani Çerkesler) için de aynıdır.

Ve buna rağmen düşündürücü olan bir nokta Kafkas Dillerinin Lezgi kolunun Lezgi, Avar, Dargi, Lak ve Tabasaran lehçelerini ayrı edebi diller olarak kullanan Çerkes toplulukları ile Kıpçak Türkçesinin Kumuk ve Nogay lehçelerini kullanan toplulukları tek bir Dađistan Özerk Cumhuriyeti oluşturabiliyor da, neden koşullara uyduğu halde bu özerk cumhuriyet birlik cumhuriyeti haline getirilmiyor? Ve yine Kafkas, Kıpçak, Oset ve Kalmık dillerini konuşan tüm Kuzey Kafkasyalıları bir birlik cumhuriyeti olamıyorlar? Dađistan'ı da içine alacak bir Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti Karadenizden ve Hazar Denizinden başka devletlere komşu olabileceği halde?

Ve daha dar açıdan, fakat daha belirgin olarak yine bir düşündürücü nokta Osetya'nın güney ve kuzey diye ikiye bölünmesi ile, kuzeyinde Adıgelelerin, güneyinde de Kıpçak lehçesinde (Karaçay - Balkar lehçesi) konuşan Çerkeslerin bulunduğu bir bölgenin kuzeyden güneye çeken bir çizgi ile Kabarday - Balkar ve Karaçay - Çerkes diye ikiye bölünmesi ve dört etnik parça (Abaza ve Nogaylarla da altı parça) yaratılmaya çalışılmasıdır. Ama politik ve idarî bölünüm dışında yerli halk dört değil, iki edebi dili kullanmaktadır.

SSCB. NİN GENEL ÖZELLİKLERİ

SSCB'nin genel resmî dili Rusçadır. Rus olmayan 14 cumhuriyetin her birinin kendi millî dili Rusçanın yanbaşıında ikinci resmî dildir. Diğer özerk cumhuriyet, özerk bölge ve ulusal çevrelerde resmî dil sadece Rusçadır. Bu sonuncularında yerli dillerin korunması için bazı haklar tanınmak, bazı kurumlar kurulmakla yetinilmiştir.

SSCB'nin genel siyaseti, denileceği üzere azınlık halkları yönünden pratikte varolan eşitsizliği daha da arttırıcı ve Ruslaşmayı kolaylaştırıcı bir yönde gelişmektedir.

SSCB., ekonomisi tek merkezden yönetilen bir plânın hedefleri çerçevesinde ele alınır. Amaç, kamulaştırılmış endüstrisi ve kollektivize tarımıyla büyük bir ekonomik, sosyal ve politik güç olmaktır. Azınlık halklarının her türlü çalışmaları bu genel amaca uymak zorunluğundadır.

Sovyet resmî kültürünün ulusal topluluklar üzerine politikası: «Özünde sosyalist, biçimde ise ulusal kültür»dür. Bu kültür politikası yerli kültürlerin kolaylıkla «burjuva yada feodal kökenli» olmakla suçlanmasını sağlamakta, Rus kültürünün ise daha serbest dolanımını olanaklandırmaktadır. Bir yönden de henüz uyanış devresine yeni girmiş halkların kendi kaynaklarını buluncaya kadar meydanı Rus kültürü için son derece elverişli yapmakta, yerli kültürler üzerinde Rus kültürünün etkili egemenliğini pekiştirmektedir.

Günümüzde hemen tüm Sovyet halklarında görüldüğü gibi, Adıge-Kafkas halkları arasında da yerli kaynaklara eğilme özlemi gittikçe gelişmektedir. Şimdilik Sovyet resmî kültür politikası bu konuda fazla ses çıkaramamaktadır.

Adıge halkının durumuna daha yakından yaklaşabilmek için onun geçmişinden aktarmalar yapılması zorunludur.

TARİHTE ADIĞE HALKI

Adıge halkı, beyaz ırktan, mezosefal, ortanın biraz üstünde boylu ve çoğunlukla buğday tenli, kumral-siyah saçlı, kahverengi gözlü bir antropolojik özelliğe sahiptir.

Adıge'ler Kafkasya'ya dışarıdan gelmemişlerdir ve Kafkas asıllı (otokton) yerlilerdirler. Abhaz, Veynalı (Çeçen-İnguş), Lezgi (Dağıstanlı) ve Gürcülerle birlikte asıl Kafkasya'lıları oluştururlar. Kafkasya'lılarla aynı etnik ve dil kökenine bağlanan iki halk daha vardır: Himalaya dağları eteklerinde (Pakistan'a bağlı Kışmir'de) Buruşaski dilinde konuşan Hunza halkı (50 bin kişi) ve Pirene dağlarının kuzeyinde Bask halkı (2.900.000 kişi; 2.500.000 İspanya'da, 250 bini Fransa'da, 400 bini Amerika kıtasında).

Buzul devrinden beri Kafkasya'da türeyip üreyen Adıge halkı M.Ö. 3. bin yılda etnik varlık olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bu durumda Adıge halkı yeryüzünün tanıdığı en eski halk topluluklarından. Bu topluluklar ölü ve yaşayan Kafkas Halklarıdır. Yaşayan Kafkas halkları yukarıda sayılmışlardır. Ölü Kafkas toplulukları ise, Sümer, Elam, Urartu-Haldi, Hati, Eski Kıbrıs, Eski Girit ve Karya gibi eski topluluklardır. Hint-Avrupa, Çin, Ural-Altay, Sami-Hami asıllı topluluklar ulus olarak tarihte daha sonraları boy göstermişler ve Eski Kafkas kültürünün üstünde yükselmişlerdir.

Yeryüzü toplumları bir ilkel toplum olma dönemi geçirmişlerdir. Bu dönemden sonra toplumlar az veya çok farklarla antidemokratik, yani insanların eşit olmadıkları, bazılarının yönetici ve mülk sahibi, bazılarının da yönetilen ve mülksüz oldukları bir toplum düzeyine geçmişlerdir. Bu yönden Adıge'ler bir istisna göstermişlerdir. Yani beşbin yıldan beri uğrunda mücadele yürütülen demokratik toplumu Adıge'ler doğal bir şekilde kendiliklerinden gerçekleştirmişlerdir. İşte bu yönden Adıge halkının yeryüzü halkları arasında hiç bir ulusa nasip olmayan seçkin bir yeri vardır.

Gerçekten Adıge tarihinde tüm topluma ölçü olabilecek derecede köle veya serf yarı köle emeği ekonomik değerlerin yaratıcısı olamamıştır. Adıge ince geleneklerinin güzelliğinin, Adıge insanının terbiyeliliğinin ve insancılığının kaynağı buradadır. Bu yönleriyle de Adıge'ler yeryüzünün en gelişmiş ve en ileri gitmiş insanlarıdır.

Bazı Adıge kolları arasında görülen sınıflaşma durumu tarihin bazı kesitlerinde veya sonradan olma geçici durumlardır. Bu gerici durum hiç bir zaman tüm Adıge toplumu için ölçü olmamıştır.

Adıge'ler yeryüzünde örneği daha görülememiş eşitlikçi, özgürlükçü, insancıl bir toplumsal-ekonomik düzeni başlangıçtan beri sürdürmüşlerdir. Bu hal sınıfsız döneme ait «Nartlar» adlı eski Adıge destanından da anlaşılabilir. Grek kolonistleri ile ilişkiler sonucu sınıflaşma gösteren bazı Adıge boylarının Taman Yarımadası dolaylarında kurdukları «Sind Krallığı» (Resmî dili Adıge'ce olmuş olan bu krallığın destandaki adları «Çınt», «Çıt», «Çirt») ile sınıflaşmamış Adıge topluluklarının mücadelesi destanda genişçe yer tutmaktadır. Sonradan Grek destanlarına ve mitolojisine büyük etkilerde bulunan destanda Adıge toplumunun daha o zamandan eserate ve sömürüye tahammülü olmaması ilginçtir.

Adıge'ler yönetimindeki «Mısır Memlûk Sultanlığı» Adıge toplumu için ölçü olamaz, fakat Memlûk Devleti daha çağındaki devletlere göre oldukça ileri demokratik usuller getirmişti.

Adıge boylarından Kabartay, Besleney, Bjeduş, Kemguy, Hatukay ve Kısmen Vubıhlar arasında 13 ve 14. yüzyıllarda yarı feodal ilişkiler doğmuş ve çağımıza kadar gelmişti. Bu boylar arasında sömürücü sınıflar Pşı (feodal) ve Vork (soylu, pşının emrinde, çalışmadan geçinenler) var idi. Sömürülen sınıflar da «Pşılvi» (serf, mülkü bulunan, fakat ekonomik ve siyasî yönden pşılara bağlı olanlar. Bunlar vergi verirlerdi. Ayrıca Pşının sırayla işinde ve angaryasında çalışırlardı. Özel hayatlarına karışılmaz ve satılamazlardı.) ve «Vuneut» (Köle, mülksüz olup siyasî hakları olmazdı ve alınıp satılabilirlerdi. Çoğu harp esirliğinden gelmeydi. Dış pazarlardaki Çerkes esir ve köleleri ile Memlükler çoğunlukla bunlardan sağlanırdı). Buna rağmen bu boylar arasında dahi özgür olan ve «Fekotlv» denilen bağımsız halk büyük çoğunlukta idi.

Buna karşılık Şapsıg boyu (19. yüzyılda sayısı: 300 bin) tamamen sınıfsızdı. Bireyler eşit haklı ve özgürdüler. Sadece savaş esirleri tehlikeli olmaktan çıkana ve Adıgeleşene kadar kontrolde bulundurulurlardı. Yalnız gelenekler yaşlılara saygı esasını uygulardı. Bu durum Adıge'leri iyice inceleyememiş yabancı gözlemcileri yanıltmaktadır. Her kesin yaşa ve cinsiyete göre değişebilen saygılı yeri vardı ve bunun dışına kimse çıkamazdı. Kadın en saygı değer mevkide idi. Yük taşıyan bir kadının yükünü gören bir erkeğin alıp taşımak ödeviydi. Bu özellikler Natuhay ve Hakuç boyları arasında da aynen vardı. Abdzahlar bu konuda da katıydılar. Abdzahlar arasında kendi yurdunda değil, başka sınıflı boylar arasında geçerli olmak üzere «vork» ünvanını taşıyan bir kaç aile vardı. Vubuhlar arasındaki sınıflılık ta sözdeydi. Vubih vork ve pşılarının hem sayıları azdı ve hem de başkaları üzerinde buyruklarının geçerliliği sözdeydi.

Adıge ülkesinin bu batı bölgesinde imtiyaz aramaya kalkışmanın cezası pek ağırdı. Hele esirleri köle gibi kullanmaya kalkışanları ve boylarından kimseleri pşılvi yapmağa yeltenenleri toplum ağır şekilde cezalandırırdı. Halk hikâye, şarkı ve menkıbeleri, kurulan halk mahkemeleri «Xeyjiy» eliyle böylelerinin idam edildiklerini anlatmaktadırlar. İdamlar «uıkvın» çoğunlukla hükümlünün ayağına taş bağlanıp suda boğulması «psıxadze» şeklinde infaz edilirdi.

Adıge toplumunda en büyük sevgi insan sevgisi idi. Adıge adı «insanlık» «Tsvıfıge» karşılığı kullanılırdı. Gösterişli giyinmek, iştahlı yemek yemek, oburluk, mal-mülk tutkunluğu, göbeklilik kınanan ve ayıp sayılan şeyler idiler. Bencillik, korkaklık, tembellik, pislik ve başboşlukta tiksinti duyulan ve ayıplanan şeylerdendi. Adıge'ler dilencisiz toplumdular. Yoksul düşene toplum kendiliğinden yardıma koşardı. Dolayısıyla yoksulluk nedir bilinmezdi. Bu nedenle devlet kurmanın

gereği de duyulmamıştı. Bu toplumda cezaevi, polis ve asker de gereksizdi. Buna karşılık öylesine bir iç toplumsal denetim gerçekleştirilmişti ki (ki kaynağını sömürsüz ve insancıl Adıge toplumsal yapısının kültüründen alıyordu) hırsızlık, fuhuş ve ırza tecavüz gibi eşitsizliğin, özgürlüksüzlüğün ve eğitimsizliğin ürünü olan toplumsal hastalıkların hemen hiç biri yoktu Adıge toplumunda. Eksik olan sadece okul bilgisi ile teknolojik bilgi idi.

Bu eksikliği ile bile Adıge toplumu çağının en ileri toplumu idi. Toplumun kendine özgün eğitim ve denetim kurumları vardı. Ruhban sınıfları (servaj) ve mabetleri yoktu. Adıge çok tanrıci dini dünyevi idi ve öbür dünyaya ait imajlar azdı. Ölüler Ülkesi «Hadrıxe» korkunç ve fena yer değildi. Cehennem ve hesap verme kavramları yoktu. İnsanlar «Hadrıxe»de de bu dünyada olduğu gibi, fakat daha sakin yaşarlardı. Teolojik (Dine dayalı) kanı ve düşüncelerin Adıge yaşantısında fazla yeri yoktu.

Buna karşılık eğitim ve denetim kurumları ilginç bir bolluk ve önemdeydi. Adıge yaşantısının her kesimini kaplardı. Çalışmalar müzik ve şarkılarla yapılırdı. Hastalara şarkı, cenazeye ağıt-menkıbe «gıbbe» götürülürdü. «Haç'eş» denilen konuk evleri (her ailenin olurdu) birer «halk üniversitesi» durumundaydı. «Cegu» denilen eğlenceler terbiyeliliğin, mertliğin ve folklorun sergilenme yerleriydiler. «Zexas» adlı genç kız ve erkeklerin sohbet ve anlaşma toplantıları geleneklerin, ince terbiye ve mantıklı güzel konuşmanın okulu, «Xase» adı verilen yurt meclisleri de yurt ve dünya sorunlarının görüşülme ve öğrenilme yerleri olurlardı. «Nixas» adlı analar meclisi ise kadın sorunlarının görüşüldüğü yerler idiler. Tüm bu ve benzer daha başka kurumların toplumdaki geçerliliği tartışmasız kesindi. Buralara sınıf veya mevki farkı olmaksızın herkes katılabilirdi.

Adıge toplumunda gün görmüş, bilgili kişilerle şairler ve gezginler çok itibar görürlerdi. Şairlerin ve şarkı besteliyenlerin çok büyük çoğunluğu kadındı.

İşte bu Adıge toplumunu yıkıp bağımsız yaşantısına Çarlık Rusya İmparatorluğu son verdi ve halkın çoğunluğunu Osmanlı Türkiye'sine sürüp Adıge yurduna Rusları yerleştirdi. Çarizmin mirasını ve bu konudaki ideolojini SSCB., yönetimi halen de hemen hemen aynen sürdürmektedir. Ermenileri ve Gürcüleri yurtlarına dönmekte serbest bırakan SSCB. yönetimi İsrail işgali üzerine köylerinden kovulan birkaç bin Suriyeli Adıge'nin Kafkasya'ya dönmek isteklerine karşı sesini bile çıkarmamaktadır.

SSCB. nin politikası öyle anlaşılmaktadır ki, Ortadoğu'daki Adıge'leri başka şekilde kazanmak şeklinde ayarlanmaktadır: SSCB. nde Adıge'lerin sosyal ve ekonomik yaşantısı düzeltilmiştir ve gittikçe daha iyiye götürülmektedir. Her gün daha besleyici ve tatlı yemekler yemektedirler, şeklindeki ifadeler düşünülüyorsa bunlar olması gerekenler, fakat propagandası Adıge geleneklerince adı ve ayıp olan şeylerdir. Bir Adıge atasözü «Yemek kavgasını Çingenlerle köleler yapar» şeklindedir.

Oysa bugün Ortadoğu'daki Adıge sayısı hiç te iki milyondan az değildir. Bu kitle belki de Ortadoğu'nun en tutkun ve en özlü bir biçimde uyanan kitlesidir. Bu halk, Adıge kökenli olduğunu, dilini çoktan unutmuş olsa bile yine de unutmamaktadır. Öyle ki bir ninesinin Adıge olduğunu hatırlayan bir genç kendisini Adıge olarak kabul etmekte ve hızla Kafkas kültürüne eğilebilmektedir. Halen teokratik etkilerden kurtulamamış bir iki yer (Düzce gibi) dışından gelen yüksek öğrenim gençleri ulusal özlerine dönmektedirler. Kendinden olmayan kız veya erkeklerle evlenmemekte ve yarınlar için ulusal varlığını korumak istemektedir. tedir.

Bu kitlenin dıştan gelecek maksatlı görüşlere ve propagandalara kapılması mümkün gibi görünmemektedir.

ADIĞE HALKININ KURTULUŞ SAVAŞI VE RUS TEZLERİ

Tüm Kuzey Kafkasya halkları ve bu arada Adıge'ler Emperyalist Çarlık Rusya'sının kolonyalizmine karşı 19. yüzyılda sürekli ve yürekli bir kurtuluş savaşı verdiler. Ruslar 19. yüzyıla girerken Gürcüstan'a yerleştiler (1801). Ardından bugünkü Azerbeycan ve Ermenistan topraklarını ele geçirdiler. Bu sıralarda Osetya'ya el koydular. Sonra sırasıyla Abhazya (1810) ve Kabarday bölgelerine (1822) zorla yerleştiler. Ardından Karaçay arazisine, Besleney, Mahoş, Kemgüy, Hatukay ve Bjeduğ bölgelerine girdiler. Bu yerler halkı Rus işgâline karşı ölüm kalım savaşı verdiler. Fakat Adıge pşıları ile vorklarının ve hattâ onlara bağlı imamların çoğunluğu Rus yönetiminden yana vaziyet aldılar. 1840 yıllarında hemen hemen bu yerler Rus askerî ve sivil işgâl mıntıkları haline gelmişti. İşgâli kabul etmeyen bu yerler ahali işgâl edilmeyen yerlere sığındılar. İşgâle boyun eğenler yerlerinde kalabildiler.

Buna karşılık Şapsığ, Hakuç, Vubih, Abdzah ve Natuhaç bölgeleri birleşik olarak direnişe geçtiler.

Doğuda da Çeçenler ile Dağıstanlıların bir kısmı İmam Şamil'in önderliğinde direnişe geçtiler.

Doğudaki direniş 1859 yılında söndürüldü ve göç işlemi olmadı.

Batıdaki sınıfsız Adıge halkı, İmam Şamil'in yaptığından daha ehvence gösterilen ve Şamil'in naibi Mehmet Emin'in şartlı teslim teklifini reddetti.

1859-1864 yıllarını kapsayan ve yeryüzünün görmemiş olduğu topyekûn bir halk savaşına ve daha açık deyimi ile intihar savaşına Adıge halkı girişti. Beşbin yıllık ulusal geçmişi olan bir halkın esarete düşmektense ölmeyi tercih etme bilincinden başka açıklaması yapılamayacak bu savaş sonunda Adıge halkı yine de teslim olmadı, sadece büyük çapta tüketildi. Savaş artıkları (ki hemen hemen çocuklarla yaşlı erkek ve kadınlardı) sürülüp yada toplanıp gemilere dolduruldu ve öylece Türkiye'ye yollandı.

Bugün Karfkasya'da ve Ortadoğu'da dağılmış olan Adıgeler 1864'te kesin olarak sona erdirilen Adıge bağımsız varlığının kalıntıları yada kısmen mültecileridirler.

Bugün için bir Adıge etnik varlığı vardır, fakat bir Adıge ulusu yoktur. Bunu engelleyen de SSCB. yönetimidir.

İşte Rus yönetimi (Çarlık ve Sovyet) Adıge halkının bu antiemperyalist mücadelesini güdükleştirici ve yanlış tanıtıcı şöyle bir çabanın içerisinde. «İngiliz, Fransız ve Türk ajanlarının kışkırtmalarıyla Adıge'ler ayaklandırıldı; Rusların kal demelerine rağmen bu ajanların işbirlikçileri olan pşı ve imamların tertipleriyle göç yapıldı».

Gerçek dışı ve emperyalist olan bu görüş halen de savunulmakta, Rus halkının Adıge'lere ağabeylik ettiği yalanı tekrarlanmaktadır. Bu hal papazların Kızilderililere tanrı ahlakını ve Avrupa uygarlığını taşıdıkları iddiasının birbenzeridir. Avrupalılar Kızilderilileri ve Karaderilileri, Ruslar da Adıgeleri uygarlık adına tükettilerse bu alışılmamış bir uygarlık türü olmalıdır.

Gerçekten 19. yüzyıl Adıge kurtuluş savaşına ait şarkı, hikâye ve menkıbeler yönünden Adıge ulusal edebiyatı çok zengindir, ama «geçmişin kötülüklerini geride bıraktığını, her şeyi zaman ve mekân dahilinde objektif olarak değerlendirmeye saygı duyduğunu» tekrarlayıp duran Sovyet tezi bu konudaki titiz yasadışılığından santim vazgeçmiş değildir.

Sovyetler Adıgeleri «Adıge», «Kabartay» ve «Çerkes» şeklinde üç ayrı ulusmuş gibi çarizmin dünyaya empoze ediş usulünü aynen sürdürmektedirler.

Tüm iddiaların dışında sınıfsız bağımsız halkın Türkiye'ye sürüldüğü bir gerçektir. Bu usulü Sovyetler 1943-1944 yıllarında da Kara-

çay - Balkar, Çeçen - İnguş ve Kalmıklara da uygulamışlardı. Halen aynı jenosit suçu Kırım Tatarları ve Volga Almanları için geçerliliğini korumaktadır.

1959 - 1864 yılları arasında köleliğin kaldırılmasıyla serbest kalmış Rusların daha savaş sürerken işgal edilen yerlerde köyler kurulmak suretiyle yerleştirilmesi, bu yerlerdeki yerli köylerin yakılması, yakalananlardan öldürülmeyenlerin askerî kamplarda toplanması ve oralarından denetim altında sahile götürülüp gemilerle yollanması olgusu bile her şeyi açıklamaya yeterlidir. Bu konuda yeterli bilgi o zamanki Rus askerî belgelerinde mevcuttur.

«Adıge'lerin yurt ve bağımsızlık sevgisinden değil de başıboş serbest bir hayata alışık olduklarından dolayı direndikleri» şeklindeki Rus iddialarının maksatlılığı da Rus belgelerinden kolayca çürütülebilir. Adıge'lerin derin yurt ve bağımsızlık sevgileri İngiliz gözlemcilerinin tanıklığıyla da ispatlıdır. İsrail'in yaptığı gibi işgal ederken köyler kuran bir sömürgeci tutumu ve onu sürdürenlerin bilinçli sahtekârlıklarını tarih kuşkusuz bir gün mahkûm edecek ve onların iftira ve yalanlarına karşı tarihin şaşmaz vicdanı Adıge halkını aklayacaktır.

SOVYET YÖNETİMİNDE ADIĞE'LER

Bugün eski Adıge Anayurdunda (Osetya, Çeçen - İnguşya ve Kalmıkya'dan Don ırmağı aşağı çıkırına kadar Azak Denizi, Karadeniz ve Kafkas sıradağları arasında kalan yerler) 420 bin (1970 te) Adıge yaşamaktadır. Adıge'lerin 1970 sayımına göre 265 bini Kabarday - Balkarya'da, 32 bini Karaçay - Çerkesya'da, 75 bini de Adıgey'de bulunmaktadır. Diğer Adıge'ler Karadeniz kıyılarında (Tuapse dolaylarında 13 köy), Armavir'de, Krasnodar'da, Şaşefij'de, Kursk nahiyesinin bir kaç köyünde, Piyatigorsk, Nartsan, Kislovodsk ve Mezdok (bu sonuncular 300 hane tutan Hıristiyan Adıge'dirler) yaşamaktadırlar.

Adıge özerk yerleri dışında tüm işlemler Rus esasına göre yürütülmektedir. Adıge'lerin çoğunluğunun bulunduğu üç özerk yerde sekiz veya on yıllık mecburi okullardan Adıge'ler için açılmış bulunanlarında Adıge dili ve edebiyatı dersleri Adıgece okutulmaktadır. Diğer dersler Rusçadır.

Bu Adıge okullarına Adıgece dersler için öğretmen yetiştiren bir kaç yüksek okulda da Adıgece dersler verilmektedir. Nalçık'taki Kabarday - Balkar Devlet Üniversitesinde edebiyat bölümünde Adıgece kürsü dili olarak okutulmakla yetinilmekte, bunun dışında üniversitenin öğrenim dili Rusça ile yapılmaktadır. Bu yerlerdeki Rus okullarında öğrenim dili yalnızca Rusçadır. Adıge çocukları Rus okullarında da

okutulduğu gibi şehirlerde bulunan okullarda sudan sebeplerle hemen sadece Rusça öğrenim vermektedirler. Bu husus ayrıca altı çizilmesi gereken bir politikayı yansıtmaktadır.

Nalçık (Kabarday - Balkarya Özerk Cumhuriyeti merkezi) ve Maykop' (Adıge Özerk Bölgesi merkezi) ve Çerkessk'te (Karaçay - Çerkes Özerk Bölgesi) birer bilimsel araştırma enstitüsü ve yine bu üç şehirde birer «Yazarlar Birliği» bulunmaktadır. Bu kurumlar Adıge yazar ve araştırmacılarının toplandığı, eserlerinin Adıgece ve Rusça olarak ortaya konulduğu yerlerdir.

Bu üç şehirde Adıgece birer gündelik gazete ile daha küçük yayınlar yayınlanmaktadır. Yine Maykop'ta yılda dört sayı (Zekoşnıg: 1972/1 sayısının tirajı 3480, sahife adedi 116), Nalçık'ta da altı sayı (Oşhamaho - Elbrus: 1972/1 sayısının tirajı 6.000, sahife adedi 96) olmak üzere yayınlanan iki Adıgece edebiyat dergisi vardır.

Adıge yazarlarının eserleri devletçe basılır, telif ücreti ödenir. Sanatçıların eserlerini sahneye koydukları tiyatro ve opera kurumları takdir edilecek kurumlar arasında sayılabilir.

Televizyon ve film alanında Adıge'cenin yüklendiği alan önemsizdir. Bu kurumlar hemen hemen Rusça yayın yapmaktadırlar.

Radyo programlarında Adıgece'ye ayrılan saatler de çok azdır. Adıgece yayın süresi haftanın değişebilen bazı günlerinde iki üç saate kadar çıkabilmekte, çoğunlukla bir kaç dakikalık kolhoz ve benzeri haberlerle geçiştirilmektedir. Genişçe yayın yapıldığı günlerde ise genellikle kolhoz haberleri, tiyatro temsilleri veya müzik yayınları verilmektedir. Başkaca hiç bir uluslararası haber verilmemekte ve Adıgece bu konuda güdük bırakılmak istenmektedir.

Yani resmî sıfatiyle «Adıge radyoları» Adıge dilinde değil de Rusça yayın yapmayı daha tercih etmektedirler. Her halde Rusça yayın yapan yüzlerce Sovyet radyosu Rus dilinde yayın yapmakta yetersiz kalıyor olmalıdır.

Bu son durum sömürgeci batının tutumunu da aşan bir ölçüdedir. Örneğin sömürge dönemi Lefkoşe radyosunun 120 bin Kıbrıslı Türk için yaptığı bir akşamlik Türkçe yayın süresi «Özerk Radyolarının» bir haftalık Adıgece yayın süresi tutarını geçebilmekteydi. Bu durumun hiç bir politik yada ideolojik açıklaması mümkün değildir. Olsa olsa «Rus şovenizminin» ve «Ruslaştırma» uygulamasının sinsi bir tezahürü olduğu itiraf edilebilir. En namuslucası da bu olurdu.

Adıge dili ve kültürü üzerine yapılan bu açıklama derece derece SSCB'ndeki tüm Rus olmayan halklar için de aynen varittir.

SSCB.NİN İZLEMEKTE OLDUĞU SÖMÜRGEÇİ TUTUMLAR VE DİLİNİMESİ GEREKENLER

Yukarıda verilen bilgiler Rus dil ve kültürünün SSCB.nde bir iletişim aracı olmaktan çıkıp bölgesel dillerin de yerine geçirilmek istendiğini ve geçirilmekte olduğunu göstermektedir. Hattâ bu konuda Sovyet üst yönetim makamlarının çabalarında buldukları da sezilmektedir. Yani giderek «sadece Rusça konuşan bir Sovyet halkı» yaratılmak istenmektedir. Bu halk, amaç gerçekleşirse, Sovyet adı dışında Rus halkı olacaktır.

Bu durum, SSCB.nin kuruluş ilkelerine ve çağın gerçek insanlık anlayışına da aykırı düşen bir «ırkçı-milliyetçi» tutumdur. Ama bu uygulama bambaşka şekilde sergilenen sinsi, fakat çok ustaca bir toplumsal sömürgeçiliği gizlemektedir. Sorunları sadece ekonomik sanan kaba mideci perspektiflerden görmeye ve değerlendirmeye alışmışların benimsiyebilecekleri bir uygulamadır bu.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde tercihi yalnızca Rus dili ile sonunda ona indirgenecek bir kültüre göre yapmak yeni tür bir emperyalizmden başkası olamaz. Ve bu uygulama ve gelişime Rus asıllı üst kademe yöneticilerinin gücünün yeteceği de kuşkuludur. Çünkü insanlık artık tek merkezli değil, çok merkezli karar merkezleri kurma gelişimi içerisinde. Zamanın pratiği dün için geçerli olan pek çok şeyin gizliliklerini ortaya koymakta, dün üzerinde titrenen çok şeyin eskimişliğini savunan kurnazlara da kanmıyacak bir çizgiyi izleyebilmektedir.

Sovyetlerdeki bu gelişimin (ki Stalin döneminden beri vardır) ışığında Adıge kültür ve edebiyatı şöyle bir yol izlemiştir: «..Rus dili, çoğunca yabancı eserlerin çeviriminde kaynak görevi görmüştür. Adıge aydınları Rusçayı da kullanmışlardır, yani iki dillidirler. Bu aydınların Ruslara ve Rusçaya karşı sempatici olmaları izlenmiştir. Oysa Tatar, Moğol ve Kalmık düşmanlığı motiflerinin resmen işlenmesinden kaçınılmamıştır. Dostluk ve düşmanlık kavramlarının ortaya konuluş biçimi burada aynı ölçülere göredir.

Çoğu Adıge edebi eserlerinde «bir ağabey Rus», «Adıgeleri kurtaran Ruslar» ve benzeri imgeler işlenmiştir ve halen de işlenmektedir. Bu tutum «ulusların eşitliği ilkesine» ve SSCB.nin dayandığı iddia ettiği «ilkeleri»ne de aykırıdır. Sovyet ideologlarının ve başka benzeri ideologların savundukları ilkelere göre «halk kitleleri sömürücü sınıfların çıkarları uğruna tarih boyunca savaştırılmışlardır. Bu savaşlardan sorumlu, tarih karşısında, başka ulustan ezilen ve savaştırılan yığınlar değil, sınıfsal çıkarları uğruna savaşa yol açan sömürücü sınıflar ve onların iş-

birlikçileridirler.» Oysa uygulamada Sovyet yöneticileri bu ilkelerden sapmakta, Rus ulusuna seçkin bir yer tanımakla aslında Çarizmin politikasına dönmektedirler. Yani «bir politik sınıf devrimiyle» halkların ebediyen birleştirildiklerini iddia eden resmî ağızlar böylece sorunu sınıfsal plândan «milliyetçi-şovenist» plâna indirgemektedirler. Adıge edebiyatı da bu resmî çizgiye bağlı kalmağa zorlanmaktadır.

Bu durumda ne olabilecektir? Şimdilik şu kadarı söylenebilir: Resmî Sovyet-Rus milliyetçiliği büyük ölçüde başarıya ulaşabilir de. Çünkü tüm bunlar uzun bir zaman şeridi içerisinde bir süreç meselesidir. Bir noktadan sonra yerli dil ve kültürler bizzat yerlilerce gerek duyulmayabilir, onların yerini doğrudan doğruya Rusça ve Rus kültürü alabilir de. Bunun için yerlilerin sistemli olarak dil ve kültürlerine yabancılaştırılması ve durumun böylece sürdürülebilmesi gereklidir. Düzce'deki olgu buna en açık örnek sayılabilir:

Düzce'ye 1864 göçü ve sonralarında Kafkasyalılar (Adıge, Abaza, Gürcü ve Laz) yerleşmişlerdir. Bunlardan Adıge'ler (şimdiki sayıları tahminen 20 bin) merkez çevresinde 64 köy kurmuşlardır. Bu köylerden bazılarında sonradan yerleşen Adıge olmayan unsurlar oraları söndürmüşlerdir. Özelliklerini sürdürebilen 40 kadar köy de iş ve ulaşım olanaklarının artmasıyla şehre fazla bağlanmışlar, okulların açılmasıyla da kültürlerinden hızla uzaklaşmaya başlamışlardır.

Düzce'de İkinci Meşrutiyet Devrimi (1908-1919) döneminde Adıge dilinde öğrenim ve kültür çalışmaları da sürdürülmüştü. Kurtuluş Savaşı başlangıcında bazı Adıge aydınlarının burada buldukları politik olaylar, okumalarının düşük olan kültür düzeyi ve egemen durumdakilerin onlara arka çıkan tutumları nedeniyle kötü bir Adıge imajı yaratılmış, korku ve aşağılık duyguları yaygınlaştırılmıştır.

Uzunca bir zaman kesiti (1920-1940) içerisinde gelişme göstermeyen, ama baskılı bir tükenim dönemine bırakılan Adıge kültürü sönmeye yüz tutmuştur: Önce şarkılar söylenmez olmuş (1940-1945), ardından da masallar kaybolmuştur (1950-1955). Okulların açılması, gündelik şehre gidip-gelmeler, başka gruplardan evlenmeler, gazete ve radyo Adıge kültürünün hızla sönmelerini çabuklaştırmıştır. Bu ortam içerisinde ince geleneksel saygıların hızla azaldığı, dedikodu ve kültürsüzlüğün geliştiği görülmüştür. Böylesine bir ortam içerisinde sözlü edebiyat ürünlerinden çoktan kopmuş olan yaşlıların da uyarlı bir vaziyet aldıkları gözlemlenmiştir. Ardından da 1972 yılının ortalarında sanki tılsımlı bir el uzanmış gibi, Düzce'nin hemen tüm Adıge köylerinde ilkokul birinci sınıf ve ikinci sınıf öğrencileri ile daha küçüklerinin

dillerini bırakarak birden bire sadece Türkçe konuşmaya başladıkları görülmüştür. Bu ufaklar inatla ve sadece Türkçe konuşmaktadırlar. 1972 ortalarına kadar okul dışında Adıgece konuşmuş olan bu küçükler Adıgece konuşmaları anlamakta ve fakat bilmelerine rağmen sadece Türkçe cevap vermektedirler. İşte bu durum kültürüne yabancılaşmak suretiyle nitelik değiştirmek şeklinde kendini gösteren süreç meselesidir.

Artık Düzce köylerinde bozulmuş şekliyle Adıge-Kafkas kültürünün bazı kalıntıları kalmıştır: Dügünler ve «Zexes» (muhabbetler). Ama değil şehirde, katıksız bir Adıge köyünde dahi herkesin önünde damatla gelin kol kola girebilmekte ve batı danslarını yapabilmektedirler. Oysa Kafkasya'da bu tür bir düğün Adıge hikâye yazarı Aşın Hazret'in Türkçeye «Bir Avuç Toprak» adıyla çevrilen «Hasıtvu» (İki Çizi) adlı eserinde zikredildiği üzere 1962 yılında merasimle ancak yapılabilmıştır ve sürdürülememiştir.

Düzce'deki Adıge kültürünün uzunca bir süreç sonunda nitelik değişikliğine uğrayarak yerini bir başka kültüre bırakması gibi SSCB'de Rusça ve Rus kültürü de her şeyin yerini alabilir. Ama bu, Adıge dil ve kültürünün direnimine ve sahip bulunacağı olanaklara bağlıdır. Adıgece Kafkasya'da okullu bir kültür ve edebiyat dili bulunduğu, halihazır Adıge edebiyatı en azından Rus edebiyatı ile atbaşı gidebilecek kadar gelişkin bulunduğu göre, bu süreç çok daha uzun bir zaman sorunudur ve ayrıca zorlama gerektirir.

Düzce'deki durum Adıge kültürünün geliştirilmesi yönünde hiçbir çaba olmamasından, hemen herşeyin aleyhte gelişmesinden ötürü gerçekleşmiştir. Bu olguda Düzce'den yetişen aydınların çoğunlukla ya teokratik fanatik, yada öz kültürünü reddeden ve aynı zamanda çağın düzeyine göre çok aşağıda bir aydın olmasından, dolayısıyla da öncü görevler yüklenememesinden ileri gelmiştir. Yani kültürsüzlük ve öz kültürü kucaklayıp geliştirememeye durumu ekonomik, sosyal ve politik faktörlerle birlikte asimile olmanın nedenleri olabilmektedir.

Ama Kafkasya'da kalmış Adıgeler her zaman daha fazla direnme göstermişlerdir. Halen de Adıge sanat kültür ve edebiyat ürünlerinin daha bol, çeşitli ve kaliteli olarak arttıkları görülebilmektedir. Yani Adıge varlığı sönmekte değil, düne göre gelişmektedir. Bu arada «özünde, temelde sosyalist, biçimde ulusal bir kültür» savı yerli kaynaklardan çok Rus kökenli kaynakların egemen olmasını sağlayabiliyordu. Ama yerli kadroların yetişmesiyle durumda bir hayli farklılık olmuştur. Bu savı Adıge kaynaklarından kopup Rus eserleri çevirmek ve Rus kah-

ramanları üzerine eser hazırlamak şeklinde değerlendiren Adıge aydınlarının sayıları düne göre azalmıştır. Böyleleri halk beğenisinden kopmuşlardır, çünkü bir halka en çok onun özellikleri ve kaynaklarıyla yaklaşılabilir. Ulusal kaynaklara dönük Adıge aydınları günümüzde az değildir, bu uğurda hayatlarını kaybedenler de azımsanamaz. Bu arada Stalin'in kurbanı Betal Kalmık ile Alman cellâtlarına karşı korkusuzluğu haykıran şair Şogentsuk Ali hatırlanmalıdır (Betal Kalmık, ulusal kaynaklardan kopmaya ve Kuzey Kafkasya'nın birliğinin parçalanmasına karşı çıktığından 1936 yılında kurşuna dizilen Kabardey-Balkarya'nın başbakanı ve parti sekreteridir. Aynı akıma bağlı olan Şogentsuk Ali-ki Kırım'da öğrenimden burs kazanarak Türkiye'ye gelmiştir-1941 yılında cephe Almanlara esir düşmüş, ölümü pahasına olsa da uşaklığı reddettiğinden hayatını kaybetmiştir.)

Adıge aydınlarının başarılarının bir nedeni de, kültürel varlığı yönünden Adıge halkının güçlü ve en eski bir birikmiş mirası bulunmasıdır. Ayrıca Adıge evlâtları kendilerine tanınan olanakları, alaylı yada kinli bakışlar altında, hayatın en ağır maddî ve manevî güçlüklerini omuzlayarak, ateş çemberlerinden geçerek kullanmışlar ve kalıcı eserler yaratmayı başarmışlardır. Gerçekten günümüzde Adıge edebiyatı, İran ve Arap ülkeleri gibileri dahil Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın gelişmekte olan ulus edebiyatları bir yana Batı Avrupa ve Kuzey Amerika edebiyatlarını da aşarak evrensel düzeyde başa güreşir hale gelmiştir. Adıge ediplerinin ağabeyi Keraş Tembot, şair Keşoko Alim ve araştırmacı yazar Hadegalve Asker bu tanınmış Adıge yazarlarının örneklerindedirler.

Çar emparyalizmine kılıçla karşı çıkıp savaş alanlarında tükenenlerin torunları şimdi günümüzde, sanatla, bilgiyle ve kültürle boy göstermektedirler. Her şey yok edilse dahi sanatın kalıcılığı yokedilemez.

Bütün bunlara rağmen Adıge halkına bağımsız eşit haklar tanınmadığı, onun dili toprağının her okul ve kurumunda kullanılan resmî dil olmadığı sürece tehlike devam edecek demektir. Yani durum lehte değişmediği sürece ufukta er geç asimile olma tehlikesi var olacaktır.

SSCB'den gelen haberler arasında yeni bir Anayasa hazırlanmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu hazırlanmak istenen Anayasanın hedefinin, gizlenmesine rağmen, Ruslaştırmak amacı olduğu sezilmektedir. Anayasa tasarısı şimdiki istenen şekliyle gerçekleştirilecek olursa, Rus yöneticileri son kozlarını ortaya koyuyorlar demektir. Çünkü sürece hele vaktinden önce zorla müdahale tam aksini doğurabilir, tam uyanma dönemindeki ulusların, çağın evrensel anlayışı doğrultusunda ters

tepkilerine yol açabilir. SSCB.'nde başka tür bir tepkiyi benimsiyecek bir Rus olmayan halkın bulunabileceği kuşkuludur.

ÇAĞIMIZ DÜNYASINDA EVRENSEL İNSANLIK ANLAYIŞI VE EZİLEN ULUSLAR

Çağımız bireylerin ve onlardan oluşan toplumların hızla demokratikleştikleri ve özgürleştikleri bir döneme isabet etmektedir. Bu iyice bilinmelidir.

Sağda yada solda ulusların ömürlerini doldurduklarını, artık büyük bölgesel ekonomik birleşimlere yöneldiklerini, dünden kalma ve burjuva dönemine ait ulus ve milliyetçilik kavramlarının anlamlarını yitirdiklerini söylemektedirler. Bu çevreler ayrıca insanlığın tek dil konuşacağı bir ikinci aşamaya yaklaştığını, değil küçük dillerin, milyonlarca insan tarafından konuşulan dillerin dahi artık direnemeceklerini söyleyebilmektedirler.

Bilimsel ve teknolojik gelişimin normal bir sonucu olarak aynı gelişimin kaçınılmaz olacağını bazı bürokratlarla teknokratlar da ifade edebilmektedirler.

Tüm bunlar hem bilimsel değil, hem de kendi ulusal varlıklarının geleceği diye bir endişe taşımamış egemen uluslar bireylerinden gelme ifadelerdir. Eldekini korumak kaygısındaki ezen uluslar politikacıları da gizli şovenizmlerini gizliyen bu görüşü destekler görünebilirler. Bunların bu tür ifade ve gelişimlerden zararları olmayabilir. Ama söylenmesi gereken husus, bu tür ifade sahiplerinin dil ve kültürlerini geliştirmek için hiç bir fırsatı da kaçırmadıklarıdır.

Küçük dillerin yokolacağı tezi en azından çağımızın tezi değildir. Ve hiç bir zaman da bu olgu gerçekleşmeyecektir.

Gerçek olan gerek burjuva ve gerekse başka toplumsal düzenlere dayalı toplumların içten çatırdamakta olduklarıdır. Günümüzde yurtlarının bağımsızlığı, ulusal kültür ve varlıklarının özgürlüğü için mücadele edenlerin evrensel bir dayanışma içerisinde buldukları görülmektedir. Bu mücadele sadece sınıfsal yada ekonomik görünümü olmaktadır, aynı zamanda sosyal ve kültürel emperyalizme karşı da olmaktadır.

1970 lerde Uluslararası bir sosyoloji konferansında (Sofya'da) Kenya Cumhuriyetinin durumu buna konu olmuştur. Kenya halkının açılıp gelişmesinin ve kültürel alanda ilerlemesinin engelinin Kenyalıların çok sayıda ayrı dil konuşan unsurlardan oldukları görüşü de getirilmişti. Ama bilim adamları Kenya gelişimini önleyen faktörün dil

farklıları olmayıp Kenya'daki egemen unsurların sömürücülükleriyle kültürel alandaki gericiilikleri olduğunu bilimsel yoldan ispatlamışlardır.

Dolayısıyla bir ülkede çok sayıda dil konuşulması geri kalmış olmanın nedeni değildir. Örneğin, sömürgeci Avrupalıların yerli diller gelişmez, yazıya gelmez iddiasına karşı Afrika'daki bir çok cumhuriyetler, bu arada Mali Cumhuriyeti yerlidillerini ulusal diller ilân etmişler ve o dillerde eğitime geçerek başarılar kazanmışlardır. Ayrıca İsrail, ölü İbrancayı dirilterek resmî dil yapmıştır. Ve yine iki milyonluk Arnavutluk bu yöndeki çalışmaların en belirgin örneklerindedir. Yine söylenebilecek bir küçük örnek daha Yugoslavya'daki 100 bin civarındaki küçük Türk azınlığının kültürel alandaki başarılarıdır.

Bu konudaki belirgin örneklerden İzlanda Cumhuriyetinin 200 bin nüfusuna rağmen kültürün her alanında gelişebilmiş ve Nobel kazanmış olmasıdır. Ayrıca İsviçre'nin dördüncü dilinde konuşan 60 bin Retoroman'ın dil ve kültür alanında hiç bir güçlükle karşılaşmamasıdır. Retoromanlar 19. yüzyılda henüz daha 25 bin kişi olduklarında bir dil akademisi kurarak dillerini unutmamak ve kültürlerini geliştirmek kararı almışlar ve başarıya ulaşmışlardır.

Bu arada Amerikan emperyalizmine karşı yüzyılımızın en onurlu ve yiğit kurtuluş savaşını veren Vietnam yurtseverlerinin evrensel çapta bir destek kazanmaları yanında ulusal varlık ve kültürleriyle bağımsızlıkları üzerine en ufak bir taviz vermemeleri en yeni örneklerden sayılmalıdır.

Gerçek olan, günümüzde yeryüzü halkları çoğunluğunun, halen şu yada bu görünüm altında esir olduklarıdır. Örneğin 60-70 milyondan az olmayan Amerikan kıta yerlilerinin hiç bir ulusal, sosyal, yada kültürel hakları bulunmamaktadır. Bu yerlilerden ancak 1970 lerde Şili'de (ki hepsi 100-150 bin) kilere eşit haklarla bazı ulusal hakların sağlanması hem yetersizdir ve hem de kıtanın geri kalan yerlerinde bir değişim yaratmamıştır. Aynı duruma Asya, Afrika, Okyanusya ve Avrupa'da da rastlanmaktadır. Örneğin, Fransızlar Breton halkının (Breton sayısı 3 milyon) ulusal haklarını çiğnemektedirler. Fransızlarla ortaklaşa İspanyollarca ulusal hakları çiğnenen kardeş Bask Halkı (Bask sayısı 2.900.000; bunun 2.250.000 i İspanya'da, 250 bini Fransa'da, 400 bini göçmen olarak Amerikan kıtasındadır) kurtuluş savaşını vermektedir.

Önümüzdeki yüzyıl ezilen dünya halklarının, bu arada Kızılderililerin de kurtuluş asrı olacaktır.

Bir halk nüfusça az diye küçük ulus sayılamaz. Ulusları küçük ve büyük diye ayırmak sömürgeci bir anlayıştır. Bireylerin olduğu gibi ulusların da eşitliği şarttır.

Dili gelişkin yada yaygın bir ulusun dilini başka bir ulusun dili haline geçirmek gerici ve sömürgeci bir anlayıştır. En basit olduğu iddia edilebilecek bir dil dahi en ileri teknolojiyi ifade edebilecek bir düzeye eriştirilebilir. Adıge dili ise halî hazırda bile Fransızca, Almanca, Rusça yada İngilizce ile boy ölçüşebilecek bir kök zenginliğine sahiptir. Dolayısıyla ufak bir çaba her şeyi halledebilecektir.

Günümüzde önerilen görüşler dünyamızın politik sınırlanmasının bir ürünüdür. Oysa gelecekte teknolojik tekellerin yıkılacağı, aydınlanacak bir dünyada tekel olma durumundan, yani sömürücü niteliklerinden arınacak bilimsel ve teknolojik bilgilerin yığınlarının malî olacağı, dolayısıyla hangi dil kullanılırsa kullanılsın öğrenilmelerinin çok daha kolay olacağı kuşkusuzdur.

Günümüzde tek düzeliğe ve doğanın tahribine, tekniğin insanı robotlaştırmasına karşı artan bir tepki gelişmektedir. İnsan sadece karını doyuran ve eğlenen bir yaratık değildir, onun özünde insanî değerlere, doğa ve başka güzelliklere bir eğilim, tutkunluk vardır. Sadece bir yada birkaç dilin konuşulacağı bir yeryüzü çok daha anlamsızlaşarak monoton bir görünüm alacaktır.

Gerçek, kendisini koruyan dil ve toplulukların, büyük yada küçük yaşayacaklarıdır. (Buradaki büyük ve küçük deyimleri tarafımızdan sayı durumuna göre kullanılmaktadır).

Ayrıca ulusal sahip oldukları değerleri burjuva yada sonrasında edinmiş değillerdir. İnsanın türeyişinden beri sahip oldukları ve halen de araştırısı ile değerlendirmesini yapmakta olduğu kaynakları vardır. Ve bu insan topluluklarından bazıları ilkten bu güne gelmişlerdir: Adıgeler ve diğer Kafkashlar, onlarla soydaş Basklar ve Hunzalar. Bir kısmı ise tarihte sonradan ulusal varlık olarak belirmişlerdir: İlkçağda Sami, Hint - Avrupa, Fin - Ogur, Ural - Altay, Çin, Zenci ve Kızılderililerin çoğu, İlkçağ sonlarıyla ortaçağda Fransız, İngiliz, Yeni ve Yakın Çağda ABD., Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda vs. Tüm uluslar eskilikleri ve yarattıkları kültürel değerlerle insanlık aleminde önem taşırlar. Bu konuda Adıgeler hiç bir ulustan daha önemsiz değildir.

Teknik bilgi ve bilim her zaman bir insani kültür değildir. Amacına ve kullanımına göre anlam kazanır. Bu bilgilerle donanmış bir Amerikalı ırk ayırımı yapabilmekte, az gelişmiş ulusları ezabilmekte, bir Fransız, bir Japon, bir İngiliz ve bir Rus aynı şekilde jenosit suçları da işli-

yerek canavarlaşabilmektedir. Bunlar ezilen ulustan bireyleri, Karaderili ve Kızılderilileri esir tutabilmekte, zevkleri ve eğlenceleri ekonomik yada politik çıkar çevrelerine dağıtabilmektedirler. Yani değer insan yada insanlık olmaktan çıkabilmekte, ekonomi yada para olabilmektedir Eski Greklerden beri Avrupa uygarlığı bu niteliğini değiştirememektedir. Bu durumu yaratan toplumsal örgütleniş ve ondan kaynaklanma kültür bir insani kültür sayılamaz. Kafkas kültürü ise tamamen bunun zıddıdır.

Adıge toplumunda ekonomi ve özgürlükte eşitlik sağlandığı gibi, para karşılığı insanın zevk makinesi getirilebilme olgusu da gerçekleşmemiştir. Bu zevkleri kullanan sınırlı gruplar da yoktu. Adıge kültürü, bazı boylarında sömürücü sınıflara karşı zaman zaman verilmiş demokratik özgürlük savaşları bilinciyle de yoğrulmuştur. Adıge kültürü insancıl bir kültürdür. İçindeki gerici ve yabancı unsurlar ayıklandığında, geleceğin ışığı olabilecek bir kültürdür.

Dolayısıyla Adıge kültürü kendi antik geleneğini ve kültürünü en sağlam biçimde günümüz getirmek ve aynı zamanda bu alanda en zengin topluluk olmak durumundadır. Bu, hiçbir zaman kendini üstün tutma olmamalıdır. Çünkü üstünlük iddiaları ırkçı ve sömürgeci iddialarıdır. Ama Adıge halkının bireyleri atalar kültürünün insancıl anlayışıyla derinliği, zenginliği ve üstünlüğüyle onurlanabilir, onlara sahip çıkıp, kendilerine olduğu kadar, başlangıcından beri bağlı oldukları insanlık ve insanlık kültürüne hizmette bulunabilirler. Bu onların en doğal haklarındandır.

GELECEK NEDİR VE NE YAPILMALIDIR?

Gelecek, geleceğe bilinçle hazırlanacaklarıdır. Bu iyice bilinmelidir.

Kafkasyalılar yeryüzünün en stratejik bir noktasında bulunmaktadır. Bu nokta dünyanın yumuşak karınlarının en başta gelenidir.

Hazar Denizi ve Basra Körfezi petroleri yönünden olduğu kadar, Çin, Hint, Avrupa ve Afrika ile dışarıdan Amerika'nın güçlerinin karşılaştıkları bir eksendir. Bu nedenle bölgedeki çok sayıda ulus gelecekte daha da önem kazanacaklardır. Çağımız, silâhlanma ile bunun da ağırlığını sırtlanan devlet örgütü yükünü taşıyamaz hale gelmektedir. Bu ağırlığa karşı evrensel çapta artmakta olan kitle direnimleri görülmektedir. Batı (burjuva) toplumlarında olduğu kadar sosyalist toplumlarda da bu ağırlık duyulmaktadır.

Devletlerin ekonomik ve politik iktidar çevrelerinin uzun bir sürede kitlelere bu ağır masraflı yükü taşıyabilecekleri kuşkuludur. En teh-

likeli durum üst gerici direnimlerin bir yeni evrensel savaşa küremizi boğabilmesidir. Bu dahi gelişimi nihayetinde durdurmakta yetersiz kalabilecektir.

Dolayısıyla Kafkas sorununun çözümü barışın yerleştirildiği ölçüde kolaylaşacaktır.

Ve insanlık ta insanlık kültürüne dayanan yepyeni kurumlarıyla bir altın çağa geçebilecek, geçmişten kalma antidemokratik kalıntılar hızla tasfiye edilip ayıklanabilecektir.

NOT : Dergi Yayın Kurulunca istek üzerine yazılmıştır.

Kuzey Kafkasya Özgürlüğünün Yıldönümü Dolayısıyla

Dr. Vasfi GÜSAR

Bugün Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içinde 260.000 kilometre karelik Kuzey Kafkasya ülkesi içinde yaşayan 6 küsür halkın eldeki kaynaklara göre % 70-75 Rus olmayan ve çoğunluğu öz Kafkaslı halktır. Bu ülkenin bu otokton halkı Kas'lar (Kassien) ya da Paleo-Kafkas toplumu olup aralarında geniş lehçe farkları bulunmakla beraber kumuk, Karaçay, Balkar ve saire müstesna aynı asla ve aynı genel dil köküne bağlılardır. Bu gerçek Batılı dil bilim adamlarının ince araştırmalar sonucu olarak benimsenen bir konudur (1). Kuzey Kafkaslıların aynı dil, kan köküne bağlı bulunması, aynı ırktan bulunması onların gelenekte merkezî ve müşterek bir edebi dil çevresinde toplanmalarını kolaylaştıracaktır. Zamanımızdan 7 - 10 bin yıl önce yaşadığı kabul edilen ve Hind-Avrupalı (İndo-Ereupeenne) milletlerden önce Ari öncesi (Prearienne) bir kavmin yâni ilk beyaz insan neslinin (KAS) gurubu dilinin bu Kafkas dili olması bir gerçektir.

11.Mayıs.1918 de özgürlüğüne, gerçek hürriyetine kavuşan bu ülke içinde bu gün (Dağıstan, Çeçenya, Kabardino-Balkar, Adighe-Karaçay, Kuzey Osetya, Şapsığ muhtariyeti, Gürcüstana bağlı Abkhazya ve saire gibi) çeşitli parçalara ayrılmış yani açık bir söylenti ile bölünmüş bir sürü sözde cumhuriyetler, muhtar eyaletler türetilmiştir. Bunları (Gürcüstan hariç) resmî dilleri Rusçadır. İlk okullar da yerli dil hâkim, lise ve yüksek okullarda tahsil yalnız Rusçadır, Rus dilidir. Kuzey Kafkaslıların Çar devri ardında tümünün anlaşarak ilân ettikleri Cumhuriyet bu gün bu biçimdedir. İşte bu gerçek ile Kuzey Kafkasya'nın gelecekteki özgürlüğü konusu üzerinde durulacak bir konu olmaktadır.

Yakın tarihte bir Rus dergisi (Acitator) Kuzey Kafkasya köylerinde milli ve dinsel geleneklerin geniş ölçüde yer aldığından şikâyetle bahmekte, geçmişin kalıntıları olarak adlandırmakta ve köklerinin kazınması gerektiğini belirtmektedir (2). Bu yazı ile Kuzey Kafkas halkının ağır Sovyet baskısına rağmen halâ Atalarının gelenek, inanç ve âdetlerine sadık kaldıklarının, hürriyet anlamını her şeyden üstün tuttıklarının bir şikâyetidir. Gerçekte doğru ise, Kafkasya'daki hemşehrilerin baskılara ve ağır şartlara rağmen gösterdikleri bu hareket, insancıl düşünce ve milli anlayış karşısında hayran olmamak imkânsızdır. Gerçek bu halk, bu millet Çarlık devrinde ve Çarlık devrinin çökmesi süresinde varlıklarını, milli benliklerini koruma yönünden başvurmadıkları yer kalmamıştır. En büyük ümitleri Türkiye'de bulunan Çerkesler ve Çerkes ileri gelenleri idi. İleri gelenler arasında Müşir Fuat Tkhugha paşa (Deli Fuat paşa), Dr. İsa Ruhi paşa, Profesör Aziz Meker ve diğerleri. Birinci dünya savaşı esnasında bunlara Çerkesyalı İsmail Bidanuk ile Dağıstanlı Seyit Tahir efendi de katılmıştır. Hepsi de Almanya'ya, Türkiye'ye Avusturya'ya gidip başvurmuşlar, Türkçe, Fransızca, Almanca ve Macarca yayınlarda bulunmuşlar Kuzey Kafkasya'nın istiklâli için çalışmışlar, İstanbul Çerkes yardımlaşma cemiyeti, Şimali Kafkas derneği yayınlarda bulunmuşlardı. Hattâ İsviçre ve sonra Almanya'da İmparator Vilhelm ile temasa da geçmişlerdir. Türkiye pek yakın ilgi göstermiş, o zamanki anlam ile bir de Turan projesi ortaya atılmış bu amaç ile Türk ve İslâm milletleri kapsayan bir düşünceyi, bir fikri benimsemeye başlamışlardır. İstanbul Çerkes gençleri ile ileri gelenlerine baş vurmuşlar, yakınlık, kardeşlik, dostluk, akrabalık ve hemşerilik çerçeveleri içinde milli dilek ve duygularını açıklamışlar, Rusyadan kurtulma çarelerini dile getirmişlerdir. Türkiyedeki Çerkesler, (Kafkaslılar) ırk özellikleri, tarihsel bilim ile siyasal bir anlayış içinde idiler. Tarih boyunca bütün saldırgan devletlere, milletlere karşı gösterdikleri savaş ve mücadelelerle ün bırakmış, şehit düşmüş Kafkaslıların çocukları ve torunları idiler.

Annesi Çerkes olan baş kumandan Enver Paşa, Çerkes elbiseli fotoğrafı salonda asılı bulunan Ahmet Paşanın oğlu idi. Kurtuluş isteklerine (Elden gelen gayreti yapacağım, üzülmeyin) sözünü kimse unutmamıştır.

Kuzey Kafkasyalılar 3. Mayıs 1917 de Vladikafkas (Terek Kale) de tiyatro salonunda 500 ü aşkın mümessil ile (Büyük halk Kurultayı) nı toplamış, Başkan Süleyman Hacı uzun uzadıya konuşmuş Kurultayın Rusyadan ayrılma kararı alkışlarla sonuçlanmıştı. İkinci bir toplantı ile Cumhuriyetin kuruluşu tesid edilmiş ve Cumhur Başkanlığı Abdülme-

cid Çermoy getirilmiştir. Abdülmecid Çermoy'un başkanlığındaki heyet önce Trabzona geçmişler Bahriye Nazırı Hamidiye kahramanı Rauf Beyle (Çerkeslerin Ç'ençe ailesinden) (Sonra Orbay) görüşmüşler, oradan 6 Mayıs 1918 de İstanbula gelmişler ve Türk hükümeti ile temasa geçmişler, müzakereye girişmişler ve yapılan anlaşma ile 11 Mayıs 1918 istiklâlini ilân etmişlerdir. Mayısın sonlarına doğru da Gürcüstan, Azerbaycan ve Ermenistan özgürlüklerini açıklamışlardır.

Müzakere sonunda yardımda bulunacağını vadeden Türk hükümeti doğu askerî harekâtını genişletmiş Kardeşi Nuri paşa ve eniştesi Halil paşa gibi General Mursel paşa (Mürsel Baku) yi, Kurmay albay Süleyman İzzet Tseyi Albay Cemil Cahit Therkhet'i (Toydemir), Kurmay binbaşı İsmail Berkuk'u Kafkasya'ya göndermişler. Kuzey Kafkas ordusu kumandanlığına da general Yusuf İzzet paşa (Met Çunatuka) görevlendirmişler ve Kurmay Başkanlığına Kurmay binbaşı İsmail Berkuk'u atanmışlardır. 3.Haziran.1918 de (Gence) ye giden İsmail Berkuk Ordu kumandanı Yusuf İzzet paşa gelinceye kadar yerine vekâlet edecekti. Bunun üzerine İsmail Berkuk Kuzey Kafkasta (Akhtı) ye geçmişti (Yıl 23.Haziran.1918).

KUZEY KAFKASTA DURUM :

Baku - Derbent - Petruvsk demiryolu, Kuba Temirhanşura şehirleri Bolşevik işgâlinde idi. Dağıstan'ın hayat damarına hâkim idiler. İşgâl dışı yerler karma karışık, İmam olan Avarlı Necmeddin efendiyi Dargo bölgesinde nüfuzlu olan ve AKUŞA köyünde oturan (Mamala Ali Hacı) tanımıyor ve Bolşeviklerle savaşın şeriata aykırı olduğuna dâir beyan-nameler yayınlıyordu. Dağıstan'da hükümet Mollaların ve cahil kişilerin elinde idi (3). Bu iki lider geçinemiyorlardı. Halk din adamlarına bağlı, gençler Rus terbiyesi görmüştü. Aydın adamlar azınlıkta idi. Ayrıca Dağıstan halkı Dağlılar ve Ova halkı olarak iki bölümde idiler. Dağlılar öz Kafkaslı Avarlardı. Ovalılar Türk ırkından Kumuklar ve Tabasaranlılardı. Avarlar eskiden beri Rus düşmanı, Kumuklar ise Rus çarlığını tutan ve şimdi de Bolşevikleri savunan toplum. Kumukların eski ve yeni davranışları sırf coğrafik durumları yüzünden idi. Sahil ve Temirhanşura çevrelerinde bulunmaları idi. Belki de baskı ve cahillikleri yüzünden de olabilir. Komşu ve müslüman olan bu iki millet yabancı tesiri altında birbirini yok etmeğe çalışıyorlardı.

Kuzey Kafkas ordusu komutanlığını yapan İsmail Berkuk 8.Tem-nuz.1918 de halkın sevinç şenlikleri arasında (Gunib)e girmişti. Kahraman İmam Şamil burada Ruslara esir olmuştu. Bu çevrede de nüfuz ve hâkimiyet (Usmi Hacı) (4) nin elinde idi. Gerilla teşkilâtı da ona bağ-

lı idi. Berkuk gelince nüfuz ve milli kuvvetleri onun emrine vermişti. İmam Şamil'in köyü olan Goçeri ile Koca elma, Kokubal, Kereksebil Şamil devrinde olduğu gibi şimdi de Bolşeviklere karşı idiler. Unskul Bolşevik mühendis Mahac Dakhadayef in köyü idi. O köy ile Dargo şamil devrinde Ruslara yardım ettikleri gibi şimdi de Bolşeviklere yardımda bulunuyorlardı (5). Mamala Ali Hacı da fesatlarına devamda idi.

İsmail Berkuk ülkenin bu karışık durumundan üzüliyordu. Bu konu onu Rus Bolşevizmi yerine bir (Kafkas demokrasisi) kurmaya yöneltiyordu. Bir taraftan fesatları yok eimeye çalışırken diğer taraftan (Gunib) te (Din adamları -ülema kongresi)ni düşünüyor ve isteğini kabul ettirmek için kongreyi topluyor. Fakat komünist din adamı Mamala Ali Hacı kongreye gelmiyor.

Millî kuvvetleri idare edecek Osmanlı subayı yoktu. Ancak Evvelce Rus ordusuna esir olmuş suvari yüzbaşısı Sabri, yüzbaşısı Tekiyuttin ve teğmen Resmî efendilerle iki zabıt vekili millî kuvvetlere yardıma koşmuşlardı.

Baş kumandan ve Harbiye nazırı Enver paşanın emri ile Kuzey Kafkas için İstanbul'da Mayıs başında bir piyade, bir de suvari tümeni, bir de teşkilât taburu düzenlemişti. 74 subay 577 assubay ve erden ibaret bu heyet ancak temmuz ayı başında Batuma ve oradan da Dağıstan bölgesine geçmişlerdir. İlk kafiye 18.temmuz.1918 de (AKHTİ) de bulunan İsmail Berkuk'un emrine gönderildi. İkinci kafiye (Piyade alay 14) Zakatalı ye sevk edildi. Albay Akif bey komutasındaki birinci süvari tümeni ile teşkilât taburu 15.Ağustos.1918 de Gunibe gitmek üzere (Şemakhi)ye hareket etti. Daha önce 10Ağustos.1918 de Gunibe varan alay 12 ile kadrolu bir kaç süvari ve topçu subay Gunib, Khunzak ve Gazikumuk bölgelerinde teşkilâta başlamışlardı. Teşkilât taburu ise ancak Eylül ortalarına doğru (Temirhanşura) varabilmişti.

Albay Şükrü bey komutasındaki millî kuvvetler Bolşeviklere taarruz ile 2.Ağustos.1918 (Kuba)yi, 11.Ağustosta (Khaçman)i aldılar. 29.Ağustos.1918 de Batuma gelen General Yuzuf İzzet (Met Çunatuka) Derbend'in alınmasını müteakip 6.Ekim.1918 de Dağıstana gelebilmiş ve askerî hareketleri idareye başlamıştı. Paşanın gelmesinden sonra Kuzey Kafkas ordusu komutanlığı doğrudan doğruya Baş komutanlığa başlanmıştı.

Baş komutan 18.Eylül.1918 tarihli telgrafında (Terek nehrine kadar Kuzey Kafkasın Bolşeviklerden temizlenmesi) emrini vermişti. 5-6 bin piyade, 20 top ve 100 kadar makineli tüfek mevcudu ile Bolşevikler aleyhine savaşan Çar ordusu komutanı general Biçerahof (Oset dalından) Derbend ve (Petruvskiy)yi işgâl etmesi arkasından Bolşevikler

(Temirhansura)yi de bırakmışlar. Bicerahof burayı da almıştı. Bunun üzerine (Baku)ye gelen on beşinci Tümen, Komutanları Kurmay Albay Süleyman İzzet Tsey Derbend'in işgaline memur edilmiş 6.Ekim.1918 de (Derbend) zapt edilmiş, Temirhansura da savaşız alınmış, Petrufsk üzerine yürünmüştür.

(Derbend)'in alınması arkasından Ordu komutanı Yusuf İzzet paşa Tiflis'te bulunan Cumhuriyet reisi Abdulmecid Çermoy ile beraber (Derbend)'e gelmiş İslâm ordusu komutanı Nuri paşa da yapılacak harekâtı İzzet paşa ile müzakere etmek üzere Derbend'e gelmiştir. 11.Mayıs.1918 de istiklâlini ilân eden Kuzey Kafkasın milli kurtuluşunun merasimini bu sırada cephe de şiddetlenen top sesleri arasında yapmışlar ve bu hükümetin resmî bayrağını dalgalandırmaya başlamışlardır (5).

Yusuf İZZET paşa, Nuri paşa, Cumhurreisi Abdulmecid Çermoy arasında yapılan müzakerede Kuzey Kafkas hükümetine ait toprakların boşaltılması için bir ultimatom verilmesi karar altına alınmıştır. Gün 4.Kasım.1918 hava yağmurlu, soğuk, yeni açılan yollar da yürümek hemen hemen zordu. Tarki dağı'nın güney yamaçları çok dik ve kayalık. Ordu ateş sağanakları altında Tarki dağına tırmanıyordu. Tarkiyi müdafaa eden düşman piyadesi 1500 mevcuttu imiş. İki düşman gemisi de büyük topları ile Hazer denizinde yardımda bulunuyordu. Yapılan taarruz ile Tarki ve Şamhal alındı. 5.Kasım.1918 de Petrufsk üzerine yüründü. Buradaki savaş savaşların sonuncusu ve en kanlısı oluyordu. Bu savaşta birlikler oldukça kalabalık. On beşinci tümen ile albay Şükrü bey müfrezesi, albay Akif bey komutasında mürettep tümen, yarbay Kemal bey komutasında kuvvayı milliyeye (milis) vardı ki milislerin toplamı 1000 (bin) piyade ve 300 suvarı.

7.Kasım.1918 de Petrufsk (Anji kale) zapt olundu. Bu savaşta ordu ve komuta heyeti insanlık üstü fedakârlıklar, kahramanlıklar göstermekte yarışmışlardı (7). Savaş alanında 200 den fazla Rusun cesedi görülmüyordu. Yazar Mehmet Tevfik bey (yarbay) yazısında Onbeşinci Tümen komutanı kurmay albay Süleyman İzzet (Tsey) hakkında şöyle der: (15 inci Tümenin Azerbaycan ve Kuzey Kafkas topraklarının düşmandan temizlenmesi ve asayişin, genel düzenin yerine getirilmesi ile bu hükümetlerin (Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan) teşekkül edebilmeleleri yönünden yaptığı hizmetler iki noktada tebciile değer: belirtilen tümenin (Gimri) den (Baku)ye beşinci Kafkas tümeni ile birlikte taarruz edilmiş ve başarı kazanılmıştır. Onbeşinci Tümensiz (Baku)'nun alınmayacağı bir gerçektir. Bu tümenin Baku, Derbend ve Petrufsk taarruzları da ve orada gösterdiği fedakârlık ve cesaret askerî tarihimize altın harflerle yazılmağa değer (8).

Yazar Ordu komutanı general Yusuf İzzet paşa (Met Çunatuka) dan bahsederken (Harekâtı topçu terassut mevkiinde yapardı) (9) ve (Harekâtı Yusuf İzzet paşa büyük bilgi ve cesaretle idame etmişlerdir. 15 inci Tümenin Derbent'ten sonra yaptığı harekât ve Petrufsk taarruzu esnasında gösterdiği sürat ve cesaretle müşarunileyhin tesir ve nüfuzunu görmemek mümkün değildir) (10) der.

KUZAY KAFKASIN BOŞALTILMASI :

Sadrazam (başvekil) ve harbiye nazırı İzzet paşa yapılan (Brestli-tovsk) anlaşması ile işgal olunan Kafkas topraklarının 24/Ekim/1918 tarihinden itibaren altı hafta içinde boşaltılmasını emrediyordu. Bu telgraf Bakuya 5.Kasım.1918 de varabilmiş ve (Petrufsk) dolaylarında bulunan Ordu komutanı Yusuf İzzet paşa (Met Çunatuka) bir kaç gün sonra gelmişti. Boşaltma 22.Kasım.1918 de başlamış ve 29.Kasım.1918 de sona ermişti. Harbiye nezaretinin 24.Kasım.1918 tarihli emri ile Kuzey Kafkasya'da ve Azerbaycan'da kalmak isteyen subay ve erlerin kalabileceğine dair üç gün sonraki bir emirle iptal edilmiş Kuzey Kafkas ile Azerbaycan'da bulunan bütün Osmanlı - Türk subay ve erlerin en geç iki ay içinde 9 uncu orduya (Erzurumda) iltihâkları bir emirle bildirilmişti. İtaat etmeyenler hakkında kanunî kavuşturma yapılacağı da eklenmişti.

Ordunun dönüşünden sonra Kuzey Kafkasya bir süre yerli hükümet tarafından idare edildi. Ancak 5.Nisan.1920 de Bolşevikler bu ülkeyi tümü ile işgal edip kendi ülkelerine kattılar.

TÜRK ORDUSUNUN KUZAY KAFKASTA KAYIBI :

Yapılan askerî hareketlerde Türk ordusunun 9 subay şehit 22 subay yaralı ve 195 er şehit 398 er yaralı bıraktığı tespit edildi. Yaralılar içinde bir Tümen komutanı, 2 alay, 1 tabur 3 bölük komutanı ile 3 teğmendir. En çok şehit ve yaralı (Petrufsk) (Anjkale) ile (Tarki) de olmuştu (11). Kuzey Kafkaslılar 1916 dan 1919 yıllarına kadar yani üç yıl içinde yirmi bin şehit vermişlerdir. Bunların bini kadındır.(12).

Bütün şehitleri Rahmet ile anar Kalanlara şükranlarımız sonsuzdur.

ANKARA'DA

Ankara K. Kafkas Derneği'nin Genel Kurul toplantısı 21.4.1974'te yapılmış ve yönetim kuruluna aşağıdaki zevat seçilmişlerdir.

Başk. : Enver Kaplan, II. Başk. : Cemil Şenvar, Muh. : Saygın Süzer, Sekreter : Mahmut Varol, Aysel Çeviker, Talat Kurdaş, Necdet Hatam.

Yeni Yönetim Kurulu'nu kutlar, çalışmalarında başarılar dileriz.

ŞAMİLİN HAĞIRI TALXİGA (УШАГА) 1865 г. ВІДЛІКАВКА.

- (1) Kadircan Kallı. Şimali Kafkasya. İstanbul. 1942. sh. 36.
- (2) Ağıtator. Moskova. 1960. sayı 9.
- (3) Şimali Kafkasya muharebeleri. Kaymakam (yazbay) Mehmet Tevfik. Mecmuası askerîye. Ankara. Sayı 64. Mart 1927.
- (4) Usulî Hacı. Dr. Vasfi Güsar. Kafkasya. Ankara Sayı 4. Sh. 10 bakınız.
- (6) Aynı eser Sh. 149
- (7) Aynı eser Sh. 161
- (8) Aynı eser Sh. 163
- (9) Aynı eser Sh. 153
- (10) Aynı eser Sh. 163
- (11) Aynı eser Sh. 146
- (12) Ahmet Hazer Hızal. Kuzy Kafkasya. İstanbul. 1961 Sh. 78.

XEKUZH ve GERİ DÖNÜŞ

Dr. Vasfi GÜSAR

Bir gerçek olarak bilmelidir ki Çerkesler; baba ve ata yurtlarına, o güzelim ülkelerine bir çok medenî milletler gibi ve belki de daha üstün bir anlayış ile sevgi ve bağlılık duygusu taşırlar. Geçmiş tarihlerini, pek eski yaşantılarını, ata hatıralarını, anadan aktarılan ninnilerini hattâ dağlarını, taşlarını, ırmak ve ormanlarını hatırlarlar ve o anılar üzerinde dururlar. XEKUZH (Heküj) dedikleri eski anayurdunu bağlanarak severler, anarlar ve hassasiyetle dururlar. Okullarda okutulmuş tarih ister genel tarih olsun, isterse buldukları ülkelerinin tarihi olsun, coğrafyası olsun özellikle Kafkasya'nın tarih ve coğrafyasını da düşünürler, geçmiş çağlarla bu günkü sosyal ve siyasal yaşantıyı ekonomik düşünceleri sinema şeridi gibi gözlerinin önünden geçirirler, baba, dede ve atalarına olan duygularını, hasretlerini, çökmüş ya da kalmış, yok edilmiş anılarını, soylarını, toprak olmuş mezarlarını hatırlarlar ve bu günkü çeşitli düşünce ve anlayışlarına, görüşlerine eklerler. Gerçektir ki İNSANIM DİYEN VE DİYEBİLEN olgun ve anlayışlı bir kişi gibi fikirlerini, anılarını, düşüncelerini açıklamasalar bile içlerine aktarırlar. Unutmamalıdır ki hürriyet sevgisi, kişisel milli gurur, benlik, vatan aşkı onları kamçulamaktan geri durmaz.

Bugün Ana yurdunda akrabaları, soydaşları oturmakta ve yaşamaktadır. Dünyada yaşayan Çerkeslerin. Soy sevsisi, akrabalık bağlılığı insanların gönüllerine ferah ve sevinç hattâ heyecan veren birer anlam taşır. Bunlardan irak duygusuz kişiler ancak bir yaratıktırlar. Bu Anayurt bu sevimli ülke binlerce yıl düşmanlara, çapulculara karşı hep savunuldu, bağımsızlık ve özgürlük uğrunda öldüler, öldürüldüler hep bu anayurt için....

Ünlü yazar Delaurier; Çerkeslerden eserinde bahsederken, söz konusu ederken (Kafkasya Çerkesleri dize kadar kana batmış oldukları halde her karış topraklarını ısrarla müdafaa ediyorlardı) der. Ünlü yazar Süleyman Nazif'te bu kahramanların lideri için (Batarya ile ateş) kitabında Anibal'a «Kartacalı» Şeyh Şamil kadar hiç bir kahraman benzememiştir) demek suretiyle Kuzey Kafkasya'nın son savaş kahramanını, o büyük insanı dünyada tek ünlü kahraman olarak tanır ve bu ünlü lideri yeni kuşağa (nesle) tanıtmaya ve aşılamağa çalışır.

Ünlü Çerkes yazarı Ahmet Mithat Haghur 1878 yılında yayınladığı bir piyes (tiyatro) eserinde şöyle der: (Gözünüzün önüne getiriniz o mü-

barek memleketi ki ne müstebit —dikta—, ne meşrutî, ne adil, ne zâlim, ne ilerlemiş, ne de geri kalmış hiç bir devlet ve hükümetin idaresi altında bulunmamakla beraber herkes için (emniyet temeli) ön sırada görülmüş, birbirleriyle kanlı, bıçaklı iki düşmanı öz kardeş gibi barıştırmak için bir ihtiyarın, ya da bir kadının rica ve ortalaması yeter. Ne celladı vardır ne hapishanesi, ne de prangası. Bununla beraber milletin tümü savaş gibi, sulh gibi önemli işlerde yalnız bir kaç Liderin önyayak olması kâfidir. Bir yazarın, bir romancının önemli dikkatini çekecek istidatların (heveslilerin) tümünü Kafkasta buluruz. Kafkas, hürriyet ve eğemenliği için baş kaldıran kahramanların en ünlülerini gösteren bir ülkedir. Çünkü bu ÜSTÜN MİLLET, her güzel hasiyetin zirvesine ulaştığı gibi kahramanlığın da son zirvesine ulaşmıştır) der (1).

Çerkesler son savaşlarında (1825-1864) yenilgiye uğrayınca henüz yeni benimsedikleri islâmiyeti, yeni din inancını iyi anlamıyan, din adamı adı altında bazı cahillerin, din yobazlarının, çar casuslarının, milliyetsiz yaratıkların ve dünyadan çok ahiret için çalışan ve menfaati için çırpınan soysuzların kurbanı oldular. Onların din perdesi altında aldatıcı sözlerine inandılar, Hilâfete dalkavukluk eden bazı dalkavukların, (ki pek azdırlar) yaratıkların, cahillerin aracılığı ile o güzelim, o ata yadigarı ülkeyi —az bir süre zulüm içinde de olsa— o tarihsel anılarına dolu yaşantıları bir tarafa iterek yurtlarından kaçtılar ve oradan çıkmak istemiyen, akıllıca düşünen, yurda canla bağlı soydaşları Çerkesleri öksüz bir duruma soktular. Onları da, kendilerini de mahvettiler. Ön ayak olanlara binlerce lânet....

Bugün Türkiye, Suriye, Ürdün, Amerika ve diğer yerlerde yaşayan Çerkesler; babalarının, dedelerinin eski hâtıralarını, yaşantılarını göz önüne getirip, üzüntü ve iztiraplarını belirtmekten çekinmezler. Rüyalarına girdikçe ürperen ve uykusu kaçan çocukları, Anayurtta bulunan soydaşlarını sevgi ve hasretle anarlar, içten bir yürek bağlılığı ile yakınlık gösterirler hem bir ırkdaş, hem de bir insan olarak... Okul derslerinde Kafkas haritalarını gördükçe dikkatle bakıp içlerinin sızladığını görürler. Gerçek olan babaları, ataları o yerlerinde kalsalardı, milliyetsiz cahil kişilerin sözlerine aldırış etmeselerdi bir kaç milyon olacaklar, beliren cumhuriyetler arasında bizim de varlıklı bir yerimiz olacaktı. KAÇIŞ; (yerlerini başkalarına bırakma) demektir. Bırakılan yerlere Petersburg'dan, Moskova'dan, Kiyef'ten ve daha başka yerlerden, çöllerden, kırlardan müjikler getirilip yerleşemezlerdi. Ilık bahçelere, ormanlara, sahillere getirip yerleştirilmişti bu çapulcular.

NOSTALJI (DÖNÜŞ)

Medeniyet ilerledikçe, kültür ve bilgi milletlerde yer aldıkça, Özel

millî tarihe yer verdikçe milletlerin vatan sevgisi ve ilgisi yükselir, artar. Hürriyet, özgürlük, bağımsızlık yer alır düşüncelerinde. İnsan hakları kişisellik amacı güdülmeye başlar. Başka milletlerin boyunduruğu altında yaşamak kendilerine ağır gelir, hattâ haysiyet kırıcı, millî gururda ezici olur. İnsancıl fikirler onları kapsar, benlik yer alır amaçlarında. Millî ve Ata tarihlerini okumak zevki yer alır yaşantılarında. Buldukları ülkelerle beraber Anayurttaki soydaşları da kendisi ile ilgilenmeye insanlar birer Robot olmaktan kurtulma çarelerini düşünür. Hür yaşayışın kişisel bir hak olduğunu bilir.

ANAYURDA DÖNÜŞ

Yazar Edmond de Laurier eserinde: (Milâttan on iki yüzyıl önce yer alan Argonot seferinin Kafkasyada kıral (AET) in yanındaki altın postun geri alınmasından başka bir anlamı olması gerektiğini ve bu anlamın ise ancak özyurda dönüş olduğunu)nu yazar.

Aynı yazar (Karadeniz kıyılarında çokça fıskıran hükümetlerin kurdukları barınaklar, sahil şehirleri hep gidiş ve dönüş yerlerindeki uğrak iskeleler olmuştur)der. Hâtilerin, Kimmerlerin kan kardeşleri olan Amazonlar da Eski Yunanlılarla savaşlarında yenilgeye uğrayarak SİNOPE (Sinop)tan gemilerle ya da takalarla Kuzey Kafkasya'ya dönüşlerini (2) belirtmek yerindedir. Morgan eserinde, Hâtilerin aslan Kafkasyalı olduklarını ve Hâti halkının İmparatorluğun çökmesinden sonra Kafkasya'ya döndüklerini yazar. On beşinci, on altıncı yüzyılda Mısır'da hükümet süren Çerkesler, Osmanlı-Mısır savaşından bir süre sonra ve on dokuzuncu yüz yılda Kavalalı vakası sonunda çoğunlukla Çerkesya'ya dönmüşlerdi 1967 Arap-İsrail savaşından sonrada Şama geçen Çerkeslerin pek azı Çerkesya'ya, büyük bir kısmı da Amerika'ya yol almışlardır. Rejim ne olursa olsun bunların Kafkasya'ya geçmek için Sovyetlerle anlaşmaları belki akla gelebilir. Hiç olmazsa gittikleri yerde millî dilde okullar bulunması millî durumlarını iyiliğe götürmesi daha iyi bir yön alır ve zamanla erimeleri önlenir.

Rejimler milletlerin ölümsüz, devamlı bir yaşantı anlamına gelmeyen bir faktördür, muvakkattir, sürüp gidemez. Toplumsal bir yaşayış bir kuvvettir. Azınlık millî okulsuzluk milletlerin yok olmasına, erimesine yol açan bir düzendir. Yeni yeni fıskıran, beliren hükümetler, cumhuriyetler bunun en güzel örnekleridir. Eski dağınık Yahudilerin İsrail ülkesinde yer alması bunun en güzel bir örneğidir.

(1) Ahmet Midhat Haghur. Kafkas (piyes). İstanbul. 1878. sh. 3-4.

(2) Herodot tarihi. Türkçe tercüme. Ömer Rıza Doğrul. İstanbul. 1941. sh. 426-427.

(3) Dr. V. Güsar. Çerkeslerin temel tarihte rolleri ve Amazonlar. Kafkasya Dergisi. Ankara. Yıl 1966 sayı 12. sh. 6.

TÜRKİYE ÇERKESLERİ

(Gecen Sayıdan devam)

— 5 —

İzzet AYDEMİR

YOZGAT İLİ

Bogazköy (Akdağmadeni) 632 Şapsığ
Boyalık (Akdağmadeni) 341 Şapsığ
Kesikköprü (Akdağmadeni) 316 Çeçen
Poyrazlı (Doğazlıyan) 812 Kuşha
Çayırözü (Çekerek) 232 Abaza
Başpınar (Çekerek) 150 Kabardey
Fuadiye (Çekerek) 275 Abaza
Ağıllı (Çekerek) 132 Abaza
Bakırboğazı (Çekerek) 173 Abaza
Kuşsaray (Çekerek) 217 Şapsığ
Mercimekören (Çekerek) 116 Şapsığ
Solucaalan (Çekerek) 159 Şapsığ
Arpalık (Sarıkaya) 110 Abzeh
Boyalık (Sarıkaya) 304 Kuşha
Karabacak (Sarıkaya) 255 Kuşha
Kargalık (Sarıkaya) 503 Şapsığ
Kayapınar (Sarıkaya) 255 Kuşha
Karaelli (Sarıkaya) 468 Abzeh
Osmaniye (Sorgun) 266 Abaza
Ayvalı (Sorgun) 210 Abaza
Yozgat İl sınırları içinde 6580 Çerkes bulunmaktadır.

TOKAT İL MERKEZİ

Merkez il 2875 kişi Kabartay - Abadzeh - Kuşha v.s.

Merkez ilçe köyleri

Gülpınar Köyü 225 kişi Abadzeh
Hanpınar Köyü 210 kişi Kabartay
Tekneli Köyü 297 kişi Kabartay
Alan Köyü 300 kişi Abadzeh
Altıntaş Köyü 250 kişi Abadzeh
Batmantaş Köyü 361 kişi Kabartay
Pınarlı Köyü 307 kişi Kabartay
Odaba (Sevindik) Köyü 215 kişi Kabartay
Eyrap Köyü 182 kişi Kabartay
Çamlıbeli (Çiflik) Nahiye Merkezi 98 kişi Abadzeh
İhsaniye Köyü 195 kişi Kabartay
Ortaören Köyü 810 kişi Kabartay
Gökdere Nahiye Merkezi 27 kişi Abadzeh
Çamağzı (Cincife) Köyü 630 kişi Adabzeh

ALMUS İLÇE MERKEZİ 417 kişi Abadzeh - Kabartay - Kuşha

Alemdar Köyü Dağıldı

Kadıköprüsü Köyü 540 kişi Abadzeh - Kabartay

Demiröz Köyü Sivasa geçti

Odaba Köyü Tokata geçti

Gümele Önü (Çerkes Tomara) Köyü 625 kişi Kabartay

ARTOVA İLÇE MERKEZİ 240 kişi Abadzeh - Kabartay - Dağıstanlı

Yağcımusası Köyü 520 kişi Kabartay

Kavunluk Köyü 309 Kabartay

Taşpınar Köyü 250 kişi Kabartay

Çerkes Danışmend (Doğanyurt) Köyü 412 kişi Adabzeh

Sulusaray (ÇERMİK) Nahiye Merkezi 311 kişi Abadzeh - Dağıstanlı

Alpudere Köyü 482 kişi Abadzeh - Dağıstanlı

Arabacımusası Köyü 1115 kişi Abadzeh - Kabartay

Çırdak Köyü 388 kişi Abadzeh

Alanyurt Köyü 421 kişi Kabartay - Abadzeh

İlıcak Köyü 94 kişi Kabartay

ERBAA İLÇE MERKEZİ 271 kişi Kabartay - Karaçay - Abadzeh

İverönü köyü 202 kişi Abadzeh

Kızılçubuk Köyü 238 kişi Abadzeh

Tanoba Köyü 63 kişi Karaçay

Osmanköy Köyü 47 kişi Balkar

Bağiarbaşı Köyü 312 kişi Lezgi - Kumuk

Doğanyurt Nahiye merkezi 112 kişi Avar - Lezgi

Tandırılı Köyü 45 kişi Kumuk

Karayaka Nahiye Merkezi 22 kişi Lezgi

Kozlu Nahiye Merkezi 947 kişi Abadzeh - Kabartay

Canbolat Köyü 383 kişi Abadzeh - Kabartay

Fındıcak Köyü 272 kişi Abadzeh

Hacıalı Köyü 246 kişi Abadzeh

Oğlakçı Köyü 250 kişi Abadzeh

Zoğallıçukur Köyü 121 kişi Balkar

Kavalcık Köyü 91 kişi Abadzeh

Meydandüzü Köyü 300 kişi Abadzeh

NİKSAR İLÇE MERKEZİ 385 kişi Abadzeh - Kabartay

Camidere Köyü 566 kişi Abadzeh

Çerköy Köyü 60 kişi Kabartay

Hacılı Köyü 128 kişi Abadzeh

Musapınarı Köyü 27 kişi Kabartay

Şahnalar Köyü 95 kişi Kabartay

Kuruçayı Köyü 500 kişi Abadzeh

TURHAL İLÇE MERKEZİ 1125 kişi Abadzeh - Kabartay - Dağıstanlı

Kazancı Köyü (Kuzalan) 250 kişi Abadzeh
 Kızkayası I (Kayacık) Köyü 540 kişi Abadzeh
 Kızkayası II Köyü 422 kişi Abadzeh
 Hamide Köyü 450 kişi Abadzeh
 Arzupınarı Köyü 548 kişi Kabartay
 Bahçebaşı Köyü 977 kişi Kabrtay - Abadzeh - Dağıstanlı
 Ayranpınarı Köyü 860 kişi Abadzeh - Kabartay
 Gümüştöp (Dazya) Köyü 481 kişi Abadzeh
 Hacılar Köyü 727 kişi Abadzeh
 Dökmetepe Nahiye Merkezi 148 kişi Abadzeh
 Asarcık Köyü 550 kişi Abadzeh
 Çarıksız (Manastır) Köyü 311 kişi Kabartay
 Ortaköy (Köyü) 350 kişi Kabartay
 Üçgözen (Şenyurt) Köyü 860 kişi Kumuk - Abadzah - Kabr.
 Zamara Köyü 210 kişi Gürcü - Abadzeh
 Kalaycık Köyü 220 kişi Abadzeh
 Kuşoturağı Köyü 300 kişi Kuşha
 Harmus Köyü 250 kişi Kumuk - Lezgi
 Pazar Nahiye Merkezi 150 kişi Abadz. - Kabr. - Dağıst.
 Çayköy Köyü 627 kişi Abadzeh
 Kaledere Köyü 200 kişi Abadzeh
 Menteşe (Kozalan Köyü 350 kişi Kabartay
 Taşlık Köyü 78 kişi Kuşha
 ZİLE İLÇE MERKEZİ 580 kişi Kabr. - Abz. - Dağıst.
 Bağlarpınarı Köyü 300 kişi Abadzeh
 Hasanağa Köyü 240 kişi Abadzeh
 İğdir Nahiye Merkezi 12 kişi Abadzeh
 Çayıroluğu Köyü 40 kişi Abadzeh
 Kazılı (Kazıklı) Köyü 130 kişi Abadzeh
 Boztepe Nahiye Merkezi
 Güzelbeyli (Silis) Köyü 430 kişi Abadzeh
 Yeniderbent Köyü 152 kişi Avar - Dağıstanlı
 REŞADIYE İLÇE MERKEZİ 42 kişi Abadzeh
 Çilhane Köyü 420 kişi Karaçay
 Gürpınar Köyü 60 kişi Kuşha
 Gültepe Köyü 91 kişi Dağıstanlı

Tokat il merkezi ve ilçelerde ki 5935 nüfusa ilâveten, köylerdeki 26.793 nüfus ile birlikte Tokat ili sınırları içinde 32.700 Çerkes bulunmaktadır.

(Devamı var)

ESKİ MİSİR'DA ÖZEL ADLAR

(38. Sayıdan devam)

Dr. M. Ali PÇİHALUK

Keza (MEŞUAŞE)nin sonundaki (ŞE) edatı götürmek ve aynı zamanda satmak anlamına gelen (ŞEN) filinden kaynak aldığı dönüşüldüğü takdirde (ateş götürülenler) ya da (ateş satanlar) anlamına gelir. Keza eskiden kullanılan ok mermisine (ŞE) denildiğinden bu kelimeye (ateşin) biçimini kapsayan bir kelimenin eklenmesiyle (ateşli mermi) anlamında taşır. Son zamanlarda Şapsıghlar kibrit ve fişek gibi yakılan maddeye (Meşuaşe) derler. Bu açıklamanın üstünde olarak diyebiliriz ki bu gün Çerkesler arasında yaşayan, pek ünlü bir aile vardır ki anlam ve konuşma şekli ile (Meşuaşe)leri hatırlatır. Bu da (MAŞVEZ) soy adını taşıyan ailedir ve (Ateş fırlatanlar) anlamındadır.

Mısır Labilleri arasında (KAYGAŞ) bölümü vardır. Bu kelime (Maspero sh. 314) Çerkeslerce bu güne kadar hiç değişmeyen bir safiyet taşır. Bu soy Çerkesya'da BALK nehri ile (BAKHSAN) nehirleri arasında oturup bölgelerine dahi (KAYGHAŞ) denmektedir. Bu yönden Kayghashılara ait bir ormanı belirten bir medhiyeden aşağıdaki parçaları tınık olarak belirtiyoruz:

KABERDİ Şİ GHUŞER DEGUETEN ÇEV KAY ŞEJ
 KAYGHAŞİM Yİ MEZMER ÇEŞ ME ZAXİM Ç'EYŞEC
 SSISER ZİUS NUGHEY VETUM Ç'EY GUAGHU
 TİGHUZLU BASTANİTSE YASSI XUŞİ'ERKAB GUŞ.

Anlamı :

Tuz getirmeye giden Kabardeyi birliğinde getirdin. Kayghashıların ormanlarını gece karanlıklarında aştin. Kısarak sütü ile geçinen NOGHAY'ın barkını titrettin. Tighuzlu mevkiindeki atlarını dağıttın.

TAMAR

Mısır Lablileri arasında (TAMAR) lar belirtilmiştir (Maspero sh. 315). Bu gün TAMAR ailesi Çerkes dallarından Kabardeylerde bir soy adıdır.

MAZAIÖU

Mısır eski Lablileri arasında Mazaïou'ler de var. (Maspero sh. 114). Bunlar Mısır'a hükümetine itaat etmişler ve aşağı Mısır'da büyük kuvvet ve nüfuz sahibi oldukları görülmüştür. Maspera'nun tarihinde bunlarvet ve nüfuz sahibi oldukları görülmüştür. Maspero'nun tarihinde bunlar-

(Devamı var)

OKUYUCU MEKTUPLARINA CEVAPLAR

Ankara'dan A. Damođlu, Karabükten T. Arıcı, İstanbul'dan K. Bilbaşar, F. Polat, Y. Işık Sivastan O. Özgün; mektuplarınızda basettiğiniz hususlar göz önüne alınmış abone kayıtlarınız yapılmış, istediğiniz kitaplar adresinize postalanmıştır.

Kars'tan T. N.: İmam Şamil hakkında Türkiye'de zaman zaman böyle uydurma şeyler yazılır. O plâk şirketinin İmam Şamil hakkında yazdıklarını bizde okuduk. İmam Şamil'in doğduğu ve öldüğü yer bellidir. Şamil 1797 yılında Kuzey Kafkasya'da GİMRİ aulunda doğdu, kendisi Çerkeslerin Lezgi dalındandır. Yarım asra yakın şanlı bir savaş destanı yaratıktan sonra İstanbul'a oradanda Medine'ye göç etmiş 4 Şubat 1871 yılında orada ölmüştür. Atatürk'ün arkadaşı olduğuna dair söylentiler tamamen asılsızdır, çünkü İmam Şamil öldüğünde Atatürk henüz doğmamıştı.

İzmit'ten S. Ö.: Ömer Seyfettin'in Çerkes olmadığı hakkındaki iddialarda tamamen saçmadır. Onun hikâyelerinde Çerkes gelenekleriyle ilgili olarak işlediği konuları ancak bir Çerkes bilebilir. Bir Kayışın Tesiri adlı hikâyesi bunun en seçkin örneğidir. Ömer Seyfettin'in yaşadığı devrede, doğum yeri olan Gönen'de öğrenim yapan ve subay okuluna gidenler hep Çerkeslerdi. Daha önceleride belirttiğimiz gibi Ömer Seyfettin'in Çerkesce aile ismi de HATKO dur.

Adana'dan H. T.: Filozof Rıza Tevfik Çerkes değildir. Kendisi millî mücadele öncesi yıllarında hilâfetcileri tutması ve başka nedenlerle yurt dışına sürülmüştür. Bir şirinde «babam Arnavut, annem Çerkes, bilmeyen varsa duysun herkes» demiştir. Çerkeslik nedeni bundan ileri gelse gerek.

İzmir'den A. T.: Bahsettiğiniz ünlü yazar ve şair Şocentsuk Adem Aralık 1973 ayında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Burada karşılaştığı durum size aksettirilen gibi değildir.

Samsun'dan A. L.: Birinci Dünya savaşında Osmanlılarla Ruslar arasında meydana gelen savaşta ne yazık ki bir çok kere olduğu gibi Rus ve Türk ordularında ki Çerkes birlikleri karşı karşıya gelerek birbirleriyle savaşmışlardır.

Özellikle Çerkes asıllı Türk Generali Musa Kunduk ve emrinde ki Çerkes birlikleri ile çeşitli rütbede ki Çerkes asıllı Rus komutanları ve onların emrinde ki Dağıstan, Çeçen, Asetin vs. Çerkes asıllı kuvvetler zaman zaman birbirleriyle savaşmışlardır. Bu konuyla ilgili olarak Gn. Kurmay Basımevinde 1966 yılında Ankara'da yayınlanan W. E. D. Allen'in Kafkas Harekâtı (1828 - 1921) adlı kitabında geniş bilgi bulabilirsiniz.

Adana'dan Z. A.: Size empoze edilmek istenen fikirler tamamen saçmadır. Çerkesler bugün bir millettir. Bir milletinde kendi millî kültür ve varlığını koruyup yaşatması gayet normaldir. Bu yolda ki çalışmalar hiç bir zaman bölücülük ve ayrımcılık şeklinde yorumlanamaz. Millî kültür ve geleneklerinize sahip çıkıp bu yolda büyük çaba sarfetmelisiniz. Türkiye'de ki çalışmalarımız anayasa ve yasaların teminatı altındadır. Bu konularda size karşı çıkacakların bütün davranışları yasalara aykırıdır. Size kitapları göndereceğiz.

Eskişehir'den R. S.: Türkiye'de milliyetçi görünümüne bürünerek çalışmalarda bulunan bazı politik kuruluşlar ve dernekler bulunmaktadır bunları biz biliyor ve yakından izliyoruz. Zaman zaman da bu konularda hemşerilerimizi uyarıyoruz. Sizi aralarına almak isteyen bu kişilerin bulunduğu kuruluşlar yakın tarihte mahkeme kararıyla çalışmalarına son verilen ırkçı örgütlerdir.

Bunlara karşı dikkatli ve uyanık bulunmak gerekir.

İstanbul'dan S. N.: Kafkasya ile her zaman için hiç çekinmeden haberleşebilirsiniz. Oraya gitmek için bulunduğunuz ilin valiliğine dilekçe ile baş vurup pasaport işleminizi yaptırmanız yeterlidir. Seyahat özgürlüğü kanunları gereğince dünyanın her tarafına serbestçe gidebilirsiniz.

Çarşamba'dan H. T.: Yorgun Savaşçı'nın konusu Çerkes Etemin Batı Anadolu'daki çalışmalarıyla ilgilidir. Kitabı okumanızı tavsiye ederiz.

Nazilli'den. Z. İ.: 18. asır sonlarında K. Kafkasya'da özellikle Anapa'da çalışmalarda bulunan Osmanlı Paşası Ferruh Ali Paşa Çerkes değil Gürcü asıllıdır. Oradaki çalışmaları daha ziyade İslâmiyeti yaymak yönünde olmuştur.

İzmir'den H. G.: 150 likler listesinde pek çok Çerkes vardır. Bahsettiğiniz Çerkes'in cemiyeti üyeleri de bunlar arasındadır. İleride bu konuyla ilgili bir yazı yayınlamak istiyoruz.

AKTÜALİTE

NİKÂH

Kıymetli Hemşehrilerimizden Feyzi Thazepl ile Uğurcan Ediger'in nikâh törenleri 6 Şubat 1974 tarihinde Ankara'da yapılmıştır. Tebrik eder mutluluklar dileriz.